

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0132-з
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
О. В. Погоріла

Керівник: ст. викладач кафедри дошкільної та
початкової освіти, к. психол. н. _____
М. О. Желтова

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та
початкової освіти, к. пед. н., доцент
_____ Ю. Є. Зубцова

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 20__ року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Погорілій Оксані Вікторівні

1. Тема роботи: «Розвиток креативного мислення молодших школярів в умовах дистанційного навчання»
керівник роботи Желтова Марина Олексіївна, кандидат психологічних наук, старший викладач дошкільної та початкової освіти
затверджені наказом ЗНУ від 26 вересня 2023 року № 1504-с

2. Строк подання студентом роботи: 01 грудня 2023 року

3. Вихідні дані до роботи: робота вчителем під час дистанційного навчання понад два роки, участь в онлайн-конференціях, семінарах та вебінарах, виступ на методичному об'єднанні

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): розкрити питання принципів розвитку креативних здібностей та креативного мислення молодших школярів в умовах дистанційного навчання, ознайомитись з особливостями та труднощами, які можуть виникати на практиці; розробити план дій стосовно формування креативного мислення та креативного розвитку дітей молодшого шкільного віку; провести діагностику рівня креативного мислення серед початківців; проаналізувати літературу відповідну темі кваліфікаційної роботи.

5. Перелік графічного матеріалу: немає

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Желтова М. О.	22.12.22	22.12.22
Розділ 1	Желтова М. О.	13.02.23	13.02.23
Розділ 2	Желтова М. О.	05.04.23	05.04.23
Висновки	Желтова М. О.	18.09.23	18.09.23
Додатки	Желтова М. О.	23.10.23	23.10.23

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	грудень-серпень	виконано
2	Написання вступу	грудень	виконано
3	Написання першого розділу	лютий	виконано
4	Написання другого розділу	квітень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	виконано

Студент _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 66 с., 50 джерел.

Мета дослідження: дослідити вплив зовнішніх факторів на процес розвитку креативного мислення під час дистанційного навчання.

Завдання: дослідити процес розвитку креативного мислення у дітей молодшого шкільного віку в умовах дистанційного навчання.

Об'єкт дослідження: процес мислення та креативне мислення дітей молодшого шкільного віку, його прояв під час дистанційного навчання.

Предмет: особливості розвитку креативного мислення молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення наукових даних з проблеми дослідження, а саме розвитку креативного мислення молодших школярів; вивчення літературних джерел; спостереження, анкетування, тестування, опитування.

Теоретичне значення: поглиблене вивчення питання розвитку креативного мислення молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

Практичне значення: отримані теоретичні та практичні результати дослідження можуть бути використані майбутніми спеціалістами, з метою розвитку креативного мислення молодших школярів, креативного розвитку загалом в умовах дистанційного, змішаного або очного навчання.

Галузь використання: в навчальних закладах.

КРЕАТИВНІСТЬ, КРЕАТИВНИЙ РОЗВИТОК, КРЕАТИВНІ ЗДІБНОСТІ, КРЕАТИВНЕ МИСЛЕННЯ, ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ, НЕСТАНДАРТНИЙ ПІДХІД, МОЛОДШІ ШКОЛЯРІ, ПОЧАТКОВА ШКОЛА, ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ

SUMMARY

Pohorila O.V. Development of creative thinking of younger schoolchildren in distance learning conditions.

The qualification work consists of an introduction, 3 parts, conclusions, a list of used literature.

The research revealed the development of creative abilities and creative thinking of younger schoolchildren in the conditions of distance learning.

Creative thinking of younger schoolchildren is an extremely important part of general educational work and affects the general and mental development of younger schoolchildren.

The purpose of the study: to investigate how students of primary school age demonstrate creative thinking, creative abilities during distance or mixed learning, to compare. To investigate the influence of external factors on the process of development of creative thinking during distance learning.

Research goals:

- 1) to investigate how students of primary school age demonstrate creative thinking, creative abilities during distance or mixed learning;
- 2) to investigate the influence of external factors on the process of development of creative thinking during distance learning;
- 3) theoretical analysis and generalization of scientific data on the research problem;
- 4) deepening the study of the issue of the development of creative thinking of younger schoolchildren precisely in the conditions of distance learning.

In part 1 “Theoretical approaches to the analysis of the concept of creativity as an individual quality of the personality”, the scientific literature on this issue was investigated and the results of the research were summarized.

Part 2 “Ways of development of creative thinking of primary school pupils of the New Ukrainian School” reveals the age-specific features of the manifestation and development of pupils’ creativity.

Part 3 “Methods of creative learning, as a result of provoking creative thinking in younger schoolchildren”, which presents the results of research and the effectiveness of methods of forming creative thinking of younger schoolchildren in the conditions of distance learning.

I can recommend the methods of identifying and developing the creative abilities and creative thinking of younger schoolchildren in distance learning conditions to primary school teachers and future specialists.

Keywords: creativity, creative development, creative abilities, creative thinking, creative abilities, non-standard approach, younger students, elementary school, distance learning conditions, mixed learning.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні підходи до аналізу поняття креативності як індивідуальної особистості.....	10
1.1. Погляди на поняття «креативність» зарубіжних, вітчизняних та сучасних дослідників.....	10
1.2. Основні наукові підходи до проблеми розвитку креативності особистості.....	24
Розділ 2. Шляхи розвитку креативного мислення учнів початкових класів нової української школи.....	36
2.1. Вікові особливості прояву та розвитку креативності учнів молодшого шкільного віку.....	45
2.2. Креативне мислення та його прояв у молодших школярів.....	49
Розділ 3. Методи креативного навчання , як наслідок розвитку креативного мислення у молодших школярів.....	49
3.1. Креативне мислення молодших школярів на уроках під час дистанційного навчання.....	52
3.2. Організація дослідження креативного мислення молодших школярів.....	67
3.3. Аналіз результатів дослідження.....	69
Висновки.....	73
Список використаної літератури.....	

ВСТУП

Проблема розвитку креативного мислення молодших школярів в умовах дистанційного навчання є надзвичайно актуальною на сьогоднішній день. Останні декілька років в умовах пандемії та повномасштабного вторгнення уся країна змушена була перейти на дистанційне навчання, а отже і реалізовувати нові підходи до навчання, викладання, діагностування, використання незвичних, раніше не впроваджених практично методів навчання. У зв'язку з цим відбувається процес, що стимулює нестандартно мислити та виконувати різні види робіт під час уроків, презентуючи результати праці та навчання. Саме молодший шкільний вік є сензитивним для розвитку нестандартного, креативного мислення, що допомагає учням усвідомлювати інформацію отриману під час навчальних занять, вміти її аналізувати та робити висновки. Надзвичайно важливо є своєчасна діагностика креативного мислення молодшого школяра та подальший розвиток його творчих здібностей. Загалом, в наш час відбуваються стрімкі зміни не лише в освіті, а і в технологіях, в інформаційному просторі і саме розвиток креативного мислення допоможе дитині у майбутньому легше і безболісно соціалізуватися та адаптуватися до умов сучасного життя.

Прояви креативного мислення у дітей молодшого шкільного віку виявляються у достатньо широкому спектрі : діти самостійно знаходять вихід з проблемних ситуацій, пропонують свої ідеї, способи подолання труднощів або використання отриманих знань, проводять пошуково-дослідницьку діяльність. Особливо яскраво проглядаються креативні здібності кожної дитини при виконанні групових, індивідуальних завдань, з використанням інноваційних технологій.

Останнім часом з'являється значна кількість дітей з особливими освітніми потребами та обдарованих дітей в яких прояв мислення та творчих здібностей відбувається нестандартно, не так як у інших, часто діти цього

соромляться і рівняються на більшість, не проявляють свого «Я», а задача вчителя стимулювати дітей та розвивати їх – креативне мислення.

Нові погляди, ідеї, підходи – це все перелік того, що високо цінується у сучасному світі, чому віддається перевага. Саме тому, проблема розвитку креативного мислення молодших школярів в умовах дистанційного навчання є актуальною, адже дає змогу дитині проявити себе та свій творчий потенціал.

Мета дослідження : дослідити вплив зовнішніх факторів на процес розвитку креативного мислення під час дистанційного навчання.

Завдання дослідження : здійснити психолого-педагогічний аналіз поняття «креативність» та розглянути основні її теорії; охарактеризувати методи, що мають вплив на розвиток креативного мислення молодших школярів в умовах дистанційного навчання; дослідити вікові особливості прояву креативності дітей молодшого шкільного віку.

Об'єкт дослідження : креативне мислення як індивідуальна якість учнів початкової школи.

Предмет дослідження : методи розвитку креативних здібностей та мислення у дітей молодшого шкільного віку в умовах дистанційного навчання.

Методи дослідження : теоретичний аналіз і узагальнення наукових даних з проблеми дослідження, а саме розвитку креативного мислення молодших школярів; вивчення літературних джерел; спостереження, анкетування, тестування, опитування.

Теоретичне значення: проведеного дослідження визначається актуальністю розглянутої проблеми і полягає в тому, що отримані результати роблять внесок у педагогічну теорію розвитку дитячої творчості, у виявленні можливостей розвитку креативного мислення молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

Практичне значення: отримані результати дослідження можуть використовуватися вчителями початкових класів задля розвитку креативного мислення молодших школярів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ПОНЯТТЯ КРЕАТИВНОСТІ ЯК ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Погляди на поняття «креативність» зарубіжних, вітчизняних та сучасних дослідників

Інтерес до вивчення питання критичного мислення як освітньої інновації з'явився в Україні приблизно десять років тому. Але у освітніх закладах США та Канади над даним питанням дослідники працюють вже понад пів століття, і доцільно вже говорити про запровадження ідей і положень даного напрямку у сучасних українських школах, адже дослідження, проведені зарубіжними колегами витримали перевірку часом і показали гарні результати, до яких хотілося б прагнути. Критичне мислення в першу чергу спрямоване не на запам'ятовування, вивчення напам'ять отриманих знань під час викладання уроків та опрацювання навчального матеріалу, а на розуміння процесів, що відбуваються, як відбуваються, навіщо відбуваються. Розвиток креативного мислення можна вважати дієвим способом виховання демократичного менталітету громадян, як учнів, так і вчителів. У праці «Освіта і наука України: шляхи модернізації» В. Кремень вважає, що основними критеріями, на яких має базуватися освіта третього тисячоліття є: орієнтація на людину, фундаментальні цінності, рішуча демократизація освіти [20, с. 216].

Незважаючи на те, що тема креативного мислення є малодослідженою та досконало невивченою, все ж здійснено неабияку кількість теоретичних, практичних та експериментальних досліджень, розроблені різні методики досліджень креативного мислення.

Психолог Джой Гілфорд виділяє такі типи мислення:

-конвергентне – пошук правильного рішення

-дивергентне – пошук нових рішень, генерація незвичних та цікавих ідей
Конвергентне – рух від фактів до правильної відповіді, а дивергентне – рух від запитання до багатьох ідей.

Увага до проблеми розвитку критичного і креативного мислення не послаблювалась у психолого-педагогічній науці протягом усього періоду її розвитку. Їй були присвячені дослідження видатних вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів, а саме: Л. Виготського, П. Блонського, Н. Менчинської, Г. Люблінської, М. Шардакова, Л. Занкова, В. Давидова, Г. Костюка і ін. За визначенням Е. Фрома, креативність – це здатність дивуватися, відшукувати рішення в нестандартній ситуації, спрямованість на нове і вміння глибоко усвідомлювати власний досвід.

Законом України «Про освіту» визначені першочергові принципи – це рівні умови кожної дитини для реалізації її здібностей, талантів, розвитку. А одним із головних завдань загальної середньої освіти є формування особистості, виявлення та розвиток здібностей, талантів, обдарувань.

Проблема формування творчих особистостей завжди була актуальна, але особливої актуальності вони набувають у контексті фундаментальних змін у системі освіти, модернізації та реформування освіти. Це пов'язано з тим, що сучасні учні здатні адаптуватися до різних змін життєвих ситуацій, встановлювати пріоритетні цілі, критично мислити, виявляти і формулювати проблеми, шукати нестандартні рішення, вибирати та використовувати необхідну інформацію, спілкуватися в різних соціальних ситуаціях. І таке складне завдання вирішується тільки в тому випадку, якщо людина усвідомлює важливість знань, інтелекту і творчості для суспільства і здатна творчо вирішувати особисті або соціальні проблеми. Тому питання розвитку креативності, механізмів пізнання і набуття досвіду творчої діяльності актуальна і під час дистанційного навчання – в сучасних онлайн-школах.

Визначення «креативна особистість» засноване на понятті «креативність» та було започатковане на початку 70-х років в результаті експериментальних робіт Д. Богоявленської. На початку 60-х років було визначено близько 60

концепцій креативності, але зазначається (Л. Репуччі), що це число зростає з кожним днем. На сьогоднішній день не існує єдиної думки щодо основних характеристик, немає чіткого декомунізованого визначення «креативності», тому в цілому існують різні способи вивчення цього процесу.

Першим, хто використав цей термін був М. Вертхаймер, він заявив у своїй роботі від 1987 р., що продуктивне мислення, креативність, творчість – це, якщо простіше, здатність перетворювати знання.

Є. Воронцова повідомляє, що креативність – це індивідуальна риса людини і здатність відмовлятися від стереотипного мислення при вирішенні певних завдань чи питань як в освіті, так і в побуті, та і в соціумі загалом [10, с. 15].

Представник гуманістичної психології А. Маслоу стверджував, що головною потребою людини є прагнення до самовираження, самореалізації та самовдосконалення. Він вважав, що суспільство розвивається тільки тоді, коли дає можливість реалізуватися розумним, сильним і активним особистостям, що мають власний погляд та відстоюють власну думку.

Р. Павлюк вважає, що креативність – це творчі здібності людини, що характеризуються здатністю генерувати принципово нові ідеї і включаються в структуру здібностей як незалежний фактор [28].

У визначенні В. Шапара поняття креативності визначається як здатність генерувати незвичайні ідеї, відхилення від традиційних моделей мислення і швидке вирішення проблемних ситуацій [39, с. 640].

У сучасних дослідженнях К. Тейлор активно дотримуються думки, що творчість – креативність – це результат створення нових продуктів або креативного мислення. Однак деякі дослідники підкреслюють, що творчий процес створення нових речей є домінуючим. Таким чином, з сучасної наукової точки зору – творчість, креативність розглядається як особлива категорія в таких аспектах: прояв дивергентного мислення, реалізація інтелектуальної діяльності та якість інтегрованої особистості.

У зарубіжній літературі поняття «креативність» – це творчість, що має в

собі минулі, сучасні та майбутні характеристики процесу, як наслідок людина придумує щось нове, невідоме раніше. Дослідники вважають креативність, як досягнення великої мети, чогось надважливого.

За Дж. Гілфордом, дивергентне мислення (альтернативне мислення, яке відступає від логіки й проявляється під час розв'язування завдань, що допускають існування багатьох правильних відповідей) є основою креативності. Виділяє чотири основних параметри креативності:

- 1) оригінальність – здатність продукувати незвичайні відповіді;
- 2) семантична гнучкість – здатність запропонувати нове використання об'єкта;
- 3) образна гнучкість – здатність бачити в об'єкті нові ознаки;
- 4) спонтанна гнучкість – здатність продукувати різноманітні ідеї в нерегламентованих ситуаціях .

Також, слід зазначити, що за дослідженнями Дж. Гілфорда та його співробітників, виділяють 16 гіпотетичних інтелектуальних параметрів, які характеризують креативність людини. Серед них розрізняють: побіжність думки; гнучкість думки; оригінальність; допитливість; здібність до розробки гіпотези; ірреальність, фантастичність.

Е. Воронцова, як і Дж. Гілфорд, теж вирізняє чотири типи виявлення креативності:

- 1) оригінальність – здатність продукувати ситуації, незвичайні відповіді, рішення;
- 2) семантична гнучкість – здатність визначити функції об'єкта й пропонувати різні способи його використання;
- 3) образна адаптивна гнучкість – здатність визначити функції об'єкта, щоб побачити в ньому нові можливості;
- 4) семантична стихійна гнучкість – здатність винаходити різноманітні ідеї для відносно обмеженої ситуації [42].

Ця характеристика виявлення креативності відображає її основну, творчу сторону, зокрема: створення нового, оригінального продукту; нестандартне

бачення у відомому нових можливостей його функціонування, а також можливість продукувати необмежену кількість ідей.

К. Тейлор розглядає творчість як розв'язання завдань і виокремлює шість груп визначень творчості:

1. Визначення типу «Гештальт», у яких відзначається створення нової цілісності.

2. Визначення, орієнтовані на «кінцевий продукт», або «інноваційні» визначення, у яких відзначається продукування чогось нового.

3. «Естетичні», або «експресивні», визначення, у яких відзначається самовираження. Як приклад визначень цього типу наводиться наступне: «Творчий процес – це здатність мислити в недослідженій сфері без обмеження колишнім досвідом».

4. «Психоаналітичні», або «динамічні», визначення, у яких творчість трактується в термінах взаємодії «Я», «Воно» і «Над-Я».

5. Визначення в термінах «мислення, орієнтованого на рішення», у яких відзначається не стільки рішення, скільки власне розумовий процес.

6. Різноманітні визначення, що не вкладається в жодну з перелічених вище категорій.

Зауважимо, що поняття креативність часто плутають із поняттям творчість, адже креативність, креативні здібності доволі часто ототожнюють із поняттям творчі здібності. Але сучасні дослідники пропонують вживати значення цих понять не як одне і те ж, а як близькі за значенням. Адже в прямому перекладі з латині креативність бере своє походження від англійського слова «creative» – тобто творчість, але все ж креативність (від англ. creativity) – рівень творчої обдарованості, що становить стійку характеристику особистості. Іншими словами, креативність – це здатність особистості творити, створювати щось нове.

Як приклад, у працях Л. Виготського, С. Рубінштейна зазначається, що творчість – це процес, коли людина створює нове, незалежно від того, чи це річ зовнішнього світу, чи побудова розуму, або відчуття, яке живе і розвивається в

самій людині, або процес створення людиною предметного світу й одночасний розвиток нею власної природи [16].

А. Маслоу писав, що творчість – це реалізація природного творчого потенціалу при відсутності внутрішніх конфліктів.

К. Роджерс вважав, що творчість – це результат здатності знаходити проблеми у процесі пошуку і вирішувати їх незвичним способом [30, с. 164].

Д. Гілфорд зазначав, що творчість – це те що визначено генетично і може бути виміряне тестами, діагностичними дослідженнями [43].

Творчість ніяк не можна зводити до діяльності зі створення нових матеріальних та духовних цінностей.

І. Волков вважає, що творчість – це створення школярем оригінального продукту, вибору, в процесі роботи над яким самостійно застосовано засвоєні знання, вміння, навички, в тому числі здійснено їх перенесення, комбінування відомих способів діяльності чи створення нового для учня підходу до розв'язання завдання [7, с. 90].

В. Сухомлинський визначав творчість як своєрідну сферу духовного життя, самоствердження, коли розвивається самотність та індивідуальність кожного учня. У книжці «Серце віддаю дітям» він писав: «Творчість відкриває в дитячій душі ті куточки, в яких дремають джерела добрих вчинків». Творчу діяльність учня В. Сухомлинський розглядав не лише як вищу форму активності і самостійності, а і як найбільшу радість в духовному житті людини. Дитина повинна жити в світі творчості. «Без цього, – писав педагог, – вона – засушена квітка» [35, с. 54].

Українська дослідниця Н. Наумова трактує поняття творчість як найповніше вираження людського духу [24, с. 27]. Враховуючи таке розуміння творчості, можна стверджувати, що тут розглядаються і когнітивні, і почуттєві, і вольові зусилля для досягнення успіху чи зменшення ймовірності невдачі, мобілізації настирливості, енергії, волі, прояв настирливості тривалий час, уміння раціонально планувати діяльність (чергування праці та відпочинку).

О. Захаренко описує творчість як особливу, особистісну і водночас

суспільну сферу, адже результати цієї творчості безпосередньо звернені до особи школяра, сприяють захопленню процесом пізнання, вихованню потреби трудитися, високих моральних якостей.

А. Сологуб розглядає креативну особистість, як цілісну людську індивідуальність, яка виявляє і творчі здібності, і творчу мотивацію, і творчі вміння, що в сукупності забезпечують здатність породжувати якісно нові матеріали, в результаті в більшій чи меншій мірі змінюють на краще життя людини [43].

Вивчаючи креативне мислення Е. Торренс визначив, що креативність дітей досягає піку у віці від 3,5 до 4,5 років, зростає в перші три роки навчання в школі. У подальшому знижується протягом декількох років, а потім отримує новий поштовх до розвитку [48]. Таким чином, він наголошує на тому, що креативність людини найактивніше варто розвивати саме в дитячому віці, коли для цього є найсприятливіші умови. Якості творчої особистості були досліджені американським педагогом-психологом Е. Торренсом. Вони включають в себе володіння, або здатність швидко мислити про велику кількість ідей, гнучкість, здатність використовувати ідеї та інструменти незвичайними способами, оригінальність, здатність обдумувати нові ідеї. У 1966 р. Е. Торренс і його колеги розробили методи оцінки, тест Торренса творчого мислення (ТТТМ), який враховує всі ці навички. ТТТМ став одним з найбільш широко використовуваних мір творчості. Е. Торренсу надана додаткова підтримка для його підходу в своїх подальших дослідженнях [49].

У психології креативність трактується як здатність створювати незвичайні ідеї, поступатися традиційним моделям мислення і швидко реагувати та вирішувати проблемні ситуації. Визначають два схожі між собою поняття «творча особистість» та «креативний індивідум»: творча особистість має внутрішні передумови для творчої активності (особистісний розвиток, визначення своєї творчої активності ін) та креативний індивідум (додаткова мотивація розвитку творчого потенціалу завдяки впливу зовнішніх чинників). Отже, креативність особистості є тотожною її творчої активності. Відповідно до

вищезазначеного креативність – це сукупність психічних особливостей, що забезпечують продуктивну трансформацію, відповідно творча особистість впевнена в собі, естетично орієнтована, здатна до особистісного розвитку, володіє незалежними судженнями і бачить привабливими вирішення труднощів.

Серед чинників, які розвивають творчу діяльність та мислення, визначають її успішність відносять такі поняття як емоції, характер, воля, увага, ува. Можна зробити висновки, що креативне мислення супроводжується певними переживаннями, з погляду психології.

Особливу увагу хочеться звернути на один із чинників, що має істотне значення для креативності – це воля. Саме її вважають керівною системою, яка нині ще недостатньо вивчена, зокрема в таких взаємозв'язках, як воля і відповідальність, воля і детермінізм поведінки, воля та свідомість. Ці взаємозв'язки стали предметом пізнавальної активності дослідників, які вивчають людську психіку, її цілі і дії, оскільки окремим випадком їх є творча діяльність.

Сучасним вчителям необхідно підготувати мислячу людину, здатну до творчих дій і вирішити цю задачу може тільки творча особистість, здатна до нестандартної освітньої діяльності і яка володіє високим рівнем інтелекту, знає психологічні особливості розвитку дітей, має досвід роботи з особливими, або обдарованими дітьми, це емпатична особистість із гарним почуттям гумору, що має широкий світогляд та різноманітне коло інтересів, здатна до рефлексії, смілива і впевнена в собі особистість. Тут представлена комбінація функцій, характерних для творчої особистості, при одночасному підвищенні здатності до реалізації творчого потенціалу. Говорячи про креативну особистість ми маємо на увазі:

- наявність творчого, креативного мислення;
- оригінальний стиль творчого пошуку;
- наявність мотивів, де провідне місце займає самоствердження;
- вміння використовувати нові прийоми передачі теоретичного

матеріалу на практиці;

- уміння використовувати досвід інших людей .

Деякі вчені вважають, що креативність визначається рівнем розвитку інтелекту й проявляється на високому рівні розвитку будь-яких здібностей. Ця позиція будується на твердженні, що між інтелектом і креативністю існують порогові відношення: для прояву креативності потрібний інтелект, не нижчий від середнього .

М. Берштейн та А. Матейко розрізняють два рівні творчості: вищий та нижчий. На нижчому рівні творчості використовуються вже існуючі знання, розширюється сфера їх застосування. Творчість вищого рівня пов'язується зі створенням нової концепції, що революціонізує науку. На основі цього А. Матейко зробив висновок, що «...більшість творчих досягнень у цій чи іншій галузі зазвичай належить лише незначній частині людей». М. Берштейн вважає, що «творчість вищого порядку є долею одиниць, котрих ми називаємо геніями. Творчість нижчого порядку є справою багатьох, можна навіть сказати – майже всіх учених».

І. Головінський вважає, що інтелектуальний рівень є незамінним для творчої діяльності, але творчість та інтелект не є тотожними поняттями. Творчість, подібно до креативності, – поняття широкіше, тому й інтерпретується воно по-різному [14, с. 81]. Творчість – вища форма активності й самодіяльності людини. Активність, спрямована чужою волею, не є творчою активністю.

Креативні люди комфортно відчують себе в ситуаціях, коли відсутня вичерпна інформація, немає точних правил дій, незрозумілі перспективи подальшого розвитку подій. Ті ж, у кого креативність виражена слабо, переживають у таких ситуаціях, відчувають сильний дискомфорт і тривогу, а тому прагнуть усіляко уникати їх. Хочеться відзначити деякі риси, притаманні більшості креативним людям:

- незалежність, або особистісні стандарти для них вищі за стандарти оточуючих;

- «відвертість розуму», тобто готовність повірити своїм і чужим фантазіям, сприйнятливість до нового й незвичайного;
- висока толерантність до невизначених ситуацій, конструктивна активність в цих ситуаціях;
- розвинені естетичні відчуття, прагнення до краси .

Творчий процес поєднує в собі традиції та інновації. У творчості немає нічого абсолютно нового. Суб'єкт творчості може реалізувати свої ідеї, беручи до уваги тільки результати попередньої діяльності людей, які можна вважати і традиційними. Для того щоб створити щось нове нам необхідно зруйнувати щось старе і використати окремі елементи для формування будь-чого нового. Результат творчості може володіти об'єктивною або суб'єктивною новизною. Саме суб'єктивна природа новизни лежить в основі творчості дітей. Дитяча творчість розуміється, як діяльність дитини, в процесі якої він створює для себе якісно нову цінність. Ці цінності також мають і соціальне значення, оскільки вони необхідні для всебічного розвитку особистості, а також для розвитку суспільства. Іноді дітям вдається створити такі речі, що мають справжню естетичну цінність, стають витворами мистецтва.

«Творчість учнів – глибоко своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження і самоутвердження, в якому яскраво виявляється індивідуальна самобутність кожної дитини. Цю самобутність не можливо охопити якимись правилами, єдиними і обов'язковими для всіх», – писав В. Сухомлинський [35, с. 54]. «Творчість починається там, де інтелектуальні й естетичні багатства, засвоєні, здобуті раніше, стають засобами пізнання, освоєння, перетворення світу, при цьому людська особистість немовби зливається із своїм духовним надбанням» [36, с. 566]. Отже, творчість – це процес створення нового і цінного. Аналіз досліджень з різних аспектів проблеми творчої особистості (Г. Альтшулера, Д. Богоявленської та ін.) дозволяє стверджувати, що формування творчої особистості найкраще відбувається у процесі творчої діяльності. Відомо, що людські творіння можливі завдяки поєднанню дії двох чинників – великої кількості спроб і критики, що знищує все невдале та

недосконале.

Можна сміливо зазначити, що особистість народжується саме завдяки творчій діяльності людини, що базується на комбінуючих здібностях і, яку психологи називають фантазією або уявою. Крім того, вона має тісний зв'язок з мисленням, а також, з її допомогою подумки здійснюється вихід за межі того, що безпосередньо сприймається. Уява, породжена трудовою діяльністю людини, і розвивається на її основі. Особливого значення набуває розвиток активної уяви як відтворюючої (створення образу предмета, явища за його описом), так і творчої (створення нових образів, які реалізуються в оригінальних та суспільно значимих продуктах діяльності). Для того, щоб створити щось нове, нам потрібно уявити це в образній формі, але людина, у якої не має задатків та не розвинена творча уява, не зможе відчувати, представити та побачити щось нове у середовищі, яке її оточує. Саме це і пояснює, чому від творчої уяви залежить успіх творчості. Уява – основа творчої діяльності, завдяки якій стає можливим наукова, художня, технічна, ігрова діяльності. Якщо встановити зв'язок між фантазією та реальністю, то стає зрозумілим психологічний механізм уяви та пов'язаної з нею творчої діяльності. Л. Виготський підкреслює, що уява і творча діяльність залежать від набутого людиною досвіду та емоційного зв'язку між діяльністю уяви та реальністю.

Відповідно до різних досліджень учених, творчість можна визначити як системне явище, що включає певну сукупність взаємопов'язаних компонентів, а саме:

- творчі здібності;
- творчий процес;
- індивідуальний розвиток творчих здібностей;
- риси особистості, що забезпечують творчу діяльність.

Показником творчих здібностей є внутрішній інтерес до певного виду діяльності, якимось незрозуміле і для самої людини, а інколи й для інших; уважне ставлення до деяких предметів або дій усупереч необхідності виконувати інші.

Тому, з погляду діагностики, показниками творчих здібностей є:

- уподобання;
- інтерес до певного виду предметів або об'єктів і дії з ними;
- значна увага до певного кола об'єктів;
- нехтування іншими об'єктами;
- оригінальний підхід до стандартних завдань;
- намагання змінювати, реконструювати ці об'єкти.

Ступінь індивідуального розвитку творчих здібностей або їхній індивідуальний рівень – досить складне явище з погляду прояву творчості. Але попри всі складнощі, які пов'язані з визначенням міри здібностей, можна вказати особливості творчості:

- енергетично-емоційні показники особистості;
- сила зосередження й уваги у процесі сприймання;
- високі показники сенсорних або мовних процесів;
- внутрішня зосередженість і «неувага» до того, що відбувається навколо.

Творчий процес триває у часі та просторі, спирається на систему психічних рис, які забезпечують його перелік:

- сприймання – увагу;
- мислення – уяву.

Вважається, що висока сенсорна чутливість – один із показників певних творчих здібностей. Індивідуально це можуть бути і моторні здібності – моторні навички, здатність регулювати й контролювати дії. Сенсорні процеси – це база, на якій базується творче мислення.

Другою складовою творчого процесу є система мислення – уява. Мається на увазі творче (дивергентне) мислення і творча уява. Саме ці процеси забезпечують створення нового, нестандартного у формі ідеї чи продукту, відкриття і винаходу чи конструкції. Показниками творчої діяльності є:

- творча уява і творче сприймання;
- переважання дивергентного мислення над конвергентним;
- переважання творчої уяви над репродуктивною;

- стиль розуміння творчого завдання.

Четверта складова творчості – творча особистість. Це найваріативніший компонент творчості: адже скільки продуктів творчості – стільки й творців.

Існують прояви творчості, які вимагають образного сприймання й образного мислення для створення відповідних продуктів творчості, і є така творчість, яка потребує досить розвинутого теоретичного мислення і словесно-понятійного сприймання.

Однією з найважливіших рис творчо спрямованої дитини є велика працездатність і працелюбність, які підкріплюються інтересом до певних об'єктів, знань, захопленістю ними. Слід зазначити, що інтерес та захопленість – це та енергетично-мотиваційна система, що є джерелом значної працездатності творчої людини.

У нашій країні проблему розвитку творчості учнів вирішують шляхом створення спеціальних шкіл, творчих об'єднань, різних конкурсів [3].

Науковці дотримуються тієї точки зору, що в педагогіці не існує універсальних рецептів навчання творчості, тому вони вважають, що навчити цьому неможливо, бо творчу особистість треба розвивати, використовуючи елементи навчання, але наявність знань зовсім не забезпечує творчості. Так Дж. Стігер з'ясував, що високий рівень розумових здібностей є необхідною умовою для творчості, але не достатньою. Обов'язковою, на його думку, є інтелектуальна незалежність, виняткова допитливість, значна гнучкість під час зіткнення з будь-якими проблемами.

Більшість дослідників наголошують на тому, що впевненість у собі, а також твердість у досягненні мети – є найважливішими властивостями креативної особистості. Але з роками, навчаючись у школі, діти, у більшості випадків, поступово втрачають інтерес, віру у свої сили та починають сумніватися у власних здібностях. Щоб відновити сили, віру та інтерес дітей, потрібно використовувати творчі завдання, що передбачають максимальну самостійність школяра й завдання зростаючої складності. Отже, слід «організувати навчання як пізнання», тобто репродуктивну діяльність

оптимально поєднувати з творчою, продуктивною.

На думку І. Волкова, для будь-якої творчої діяльності необхідною є наявність у людини таких якостей: нахили до даного виду діяльності, здібності до швидкого навчання, розумової активності, кмітливості й винахідливості; прагнення добувати знання, необхідні для виконання конкретної практичної роботи; самостійності при виборі й розв'язанні задачі; працелюбності; здатності бачити загальне, головне в різному й різне в подібних явищах; потреби у постійному підвищенні кваліфікації. Він вважає, що «дитину треба вчити й розвивати всебічно, щоб дати можливість виявитися її прихованим, можливо дуже глибоко, здібностям. Здійснити це можна лише в процесі навчання під керівництвом дорослих» [7, с. 96].

На необхідність розвитку творчості у дітей вказує відомий італійський письменник Джанні Родарі. Він також пропонує дорослим керувати цим процесом, організовуючи ігри з дітьми, фантазуючи, складаючи казки, вірші, загадки, історії [28].

Таким чином, узагальнюючи велику кількість ознак, які характеризують креативну особистість, виділяють 12 груп: усвідомленість; оригінальність; незалежність – впевненість у собі; схильність до ризику – готовність випробувувати щось нове; енергійність; артистичність; зацікавленість; почуття гумору; потяг до складності; неупередженість – сприйнятливості до нового; потреба в самоті; інтуїтивність.

Отже, аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури засвідчує, що питання креативності завжди привертало увагу вітчизняних та зарубіжних учених. Проте в науці не склалося єдиної думки щодо розуміння сутності креативності та творчості. Зарубіжні вчені впевнені у тому, що, з однієї точки зору, виявлення креативності не залежить від рівня розвитку інтелекту, а з іншої – переконані, що креативність обов'язково припускає інтелектуальний розвиток вище за середній рівень, оскільки саме такий рівень забезпечує основу творчої продуктивності людини. Тоді як українські вчені дотримуються тієї точки зору, що інструментом креативності є надзвичайно

складний процес – мислення, що вимагає оригінального розв’язання проблем чи завдань, характеризується новизною, неповторністю і за наявності певних методик чи технологій може розвиватися в умовах вивчення шкільних предметів. Загалом, слід відмітити, що креативність стає внутрішнім ресурсом для подальшого розвитку школяра на професійній та життєвій ниві, взагалі – всього майбутнього.

1.2. Основні наукові підходи до проблеми розвитку креативних здібностей

Проблема формування творчої особистості супроводжує суспільство впродовж всієї історії його розвитку, адже саме у творчій діяльності закладені перспективи соціального прогресу. Сьогодні в умовах докорінної реорганізації всіх галузей життєдіяльності проблема формування творчої особистості набуває особливої актуальності. Створення умов для формування освіченої, творчої особистості громадянина, реалізації і самореалізації його природних задатків визначається одним із стратегічних завдань розвитку всієї системи освіти, адже могутність держави визначається насамперед кількістю висококваліфікованих спеціалістів, що творчо ставляться до своєї справи, здатних своєю працею сприяти успішному розвитку науки, техніки, мистецтва. Тому одним із пріоритетних напрямів реформування вищої освіти в Україні є гуманізація освітньої діяльності, спрямування навчально-виховного процесу на формування творчої особистості майбутнього фахівця, створення умов для розкриття її талантів, духовно-емоційних та розумових здібностей.

Останнім часом поряд із поняттям «творчі здібності» все частіше використовується поняття «креативність». Аналога в українській мові цьому слову немає. У буквальному перекладі креативність означає «творчість». Цей термін набув у вітчизняній психології значного поширення, майже витіснивши словосполучення, що існувало раніше, творчі здібності. Ці поняття на перший

погляд здаються синонімічними, що викликає сумніви у доцільності введення іншомовного терміну. Однак креативність правильніше визначати не стільки як певну творчу здібність або їх сукупність, скільки як здатність до творчості. Отже ці поняття хоча і дуже близькі, проте не ідентичні.

Вітчизняні учені не визнають факт існування креативності як автономної, універсальної здібності. Вони вважають, що творчість завжди безпосередньо пов'язана з певним видом діяльності. Тобто, на їхню думку, не можна говорити про творчість загалом: є художня творчість, наукова творчість, технічна творчість тощо. Однак більшість учених у світі схиляються до того, що природа творчості єдина, а тому і здатність до творчості універсальна. Навчившись діяти у сфері мистецтва, техніки чи в інших видах діяльності, людина легко може перенести цей досвід у будь-яку іншу сферу. Саме тому здатність до творчості розглядається як відносно автономна, самостійна здібність.

Творчі компоненти інтелектуальних процесів привертали увагу багатьох учених упродовж всього розвитку психологічної науки (Альфред Біне, Фредерик Бартлетт, Макс Вертгеймер, Вольфганг Келер, Карл Дункер). Проте в більшості цих робіт фактично не враховувалися індивідуальні відмінності у творчих здібностях, хоча автори і визнавали, що у різних людей ці здібності розвинені неоднаково. Інтерес до індивідуальних відмінностей у творчих здібностях позначився у зв'язку з очевидними досягненнями в галузі тестометричних досліджень інтелекту, а скоріше з не менш очевидними упущеннями в цій сфері.

На початок 60-х рр. XX ст. вже був накопичений масштабний досвід тестування інтелекту, що у свою чергу поставило перед дослідниками нові питання. Зокрема, з'ясувалося, що професійні і життєві успіхи не пов'язані з рівнем інтелекту, що обчислювався за допомогою тестів IQ. Досвід засвідчував, що люди з не дуже високим IQ виявляються здатні на високі досягнення, а багато інших, чий IQ значно вище, нерідко від них відстають. Було висловлено припущення, що у цьому випадку вирішальну роль відіграють деякі інші якості розуму, які не охоплені традиційним тестуванням.

Оскільки зіставлення успішності вирішення проблемних ситуацій з традиційними тестами інтелекту в більшості випадків продемонструвало відсутність зв'язку між ними, деякі психологи дійшли висновку, що ефективність вирішення проблем залежить не від знань і навичок, вимірюваних тестами інтелекту, а від особливої здатності «використовувати подану в завданнях інформацію різними способами і в швидкому темпі». Таку здатність назвали креативністю [4].

Дослідженням проблем продуктивного мислення у західноєвропейській та американській психології займалися Дж. Гілфорд, В. Келлер, Н. Майер, П. Торранс, В. Франкл, Е. Фром та інші, у вітчизняній психології цей напрям представлений у працях О. Брушлинського, З. Калмикової, Б. Кедрова, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна та багатьох інших.

За сучасних умов поняття «креативність» активно використовується в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів (В. Дружинін, Л. Єрмолаєва-Томіна, В. Козленко, М. Лещенко, О. Лук, А. Маслоу, О. Матюшкін, В. Моляко, В. Петухов та ін). Однак, як зазначає Р. Павлюк, згадане поняття не можна визнати чітко та однозначно визначеним, не запропоновано єдиного підходу або концепції креативності. Тільки в зарубіжній психології існує близько сотні визначень досліджуваного поняття, що відображають уявлення дослідників, представлених у межах численних концепцій креативності.

Концепція креативності Дж. Гілфорда. За основу концепції креативності, як універсальної пізнавальної творчої здібності, вчений запропонував розроблену ним кубовидну модель структури інтелекту і виявлені ним відмінності між конвергентним і дивергентним мисленням. Ця модель містить 120 різних інтелектуальних процесів, які зводяться до 15 чинників: п'ять операцій, чотири види змісту, шість типів продуктів розумової діяльності. Операції: пізнання, пам'ять, дивергентне продуктивне мислення, конвергентне мислення, оцінювання. Саме дивергентне мислення Дж. Гілфорд співвідносив з креативністю. Як зазначила Д. Богоявленська, дивергентність виступає епіцентром теорії Дж. Гілфорда, тому з часом багато психологів почали

розуміти креативність і дивергентне мислення як синоніми [43].

Концепція М. Воллаха і Н. Когана. М. Воллах і Н. Коган вважають, що для отримання достовірних даних про креативність необхідно кардинально змінити процедуру дослідження. Вони критикують жорстке лімітування часу, створення атмосфери змагальності та наявність єдиного критерію «правильної відповіді», зазначаючи, що за таких умов усі тести креативності по суті виявляться тестами діагностики IQ.

Численні дослідження засвідчили, що наявність у респондента мотивації досягнень, мотивації змагання чи мотивації соціального схвалення утруднюють прояви творчих здібностей, блокують самоактуалізацію. Враховуючи зазначене, М. Воллах і Н. Коган проводили тестування дітей і підлітків у вигляді гри, при цьому змагання між учасниками зводилося до мінімуму, а експериментатор приймав будь-яку відповідь респондента.

Дуже часто з високим рівнем креативності пов'язують слабку пристосовність людини до соціуму. М. Воллах і Н. Коган, вивчаючи зв'язок між креативністю й інтелектом, намагалися перевірити це. Було виявлено чотири групи дітей, які відрізнялися способами адаптації до зовнішніх умов і вирішенням життєвих проблем. Найбільш адаптивними, наголошують дослідники, є діти з високим рівнем інтелекту і креативності. Далі йдуть діти з високим рівнем інтелекту, але з низькою креативністю. Найменш соціально адаптивними виявилися діти з високою креативністю, але при низькому рівні інтелекту. Демонструють непогану адаптацію (принаймні, зовні) діти з низьким рівнем, як інтелекту, так і креативності.

«Теорія інвестування». Теорія, запропонована Р. Стернбергом і Д. Лавертом, є найбільш сучасною. Автори дають своє визначення креативної людини як такої, що вміє займатися невідомими або мало популярними ідеями; всупереч опору середовища, нерозумінню і неприйняттю, наполягає на певних ідеях і «продає їх за високою ціною». Головне, на думку авторів, вірно оцінити потенціал розвитку первинних ідей і можливий попит. Креативність передбачає, з точки зору Р. Стернберга, здатність йти на розумний ризик,

готовність долати перешкоди, внутрішню мотивацію, наявність толерантності до невизначеності, готовність протистояти думці оточення. Обов'язковим чинником прояву креативності є наявність творчого середовища.

Теорія креативної особистості А. Маслоу. На переконання А. Маслоу, темпи розвитку історичного процесу останнім часом значно прискорилися і людство переживає особливий історичний момент, зовсім несхожий на попередні. У суспільстві, стверджує дослідник, назріла необхідність у новому типі людини – креативній особистості, яку б зміни не лякали, а надихали, яка була б здатна до імпровізації, впевнена, мужня, духовно сильна, адаптивна у несподіваній, незнайомій ситуації. Отже, проблема креативності, на думку А. Маслоу – це перш за все проблема креативної особистості (а не продуктів креативної діяльності, креативної поведінки та ін.). Автор глибоко переконаний, що креативність може проявлятися у всьому, що робить людина: в її сприйнятті, установках, поведінці. Саме тому вона не може не впливати на контрактивну, когнітивну та емоційну сферу людини.

Креативність, за висновками вченого, є етапом натхненної творчості, процесом деталізації творчого продукту та надання йому конкретної предметної форми. Автор вважає, що концепція креативності та концепція здорової, самоактуалізуючої особистості наближуються одна до одної. Навчання творчості, чи, точніше, навчання через творчість, може бути надзвичайно корисним не стільки для підготовки людей до оволодіння творчими професіями чи до виробництва продуктів мистецтва, скільки для створення доброї, гарної, хорошої людини.

Критерієм креативності може стати наявність усвідомленості, яка сприймається оточенням. Смісловий критерій, на відміну від частотного, дозволяє розмежовувати продуктивні (творчі) і непродуктивні (девіантні) прояви людської активності. Смісловий критерій дозволяє при тестуванні розділити поведінкові прояви опитуваного при тестуванні на відтворюючі (стереотипні), оригінальні (творчі) і неусвідомлені. Оригінальні відповіді людина дає, виділяючи одні властивості предметів й ігноруючи інші. Виділення

неочевидних, прихованих ознак змінює смислову ієрархію їх значущості, і предмет постає у новому світлі, що й породжує ефект несподіванки, оригінальності. Проте, оригінальними є ті асоціації, які не занадто віддалені від очевидних ознак. Таким чином, оригінальні відповіді займають проміжне положення між відтворюючими (стереотипними) і неосмисленими відповідями. Саме оригінальні відповіді є ознакою креативності. Сучасні тести креативності швидше дозволяють виявити креативну особистість, однак не дозволяють точно визначити не креативну людину. Причину вбачають в тому, що прояв креативності є спонтанним і не залежить від зовнішньої і внутрішньої регуляції.

Не зважаючи на те, що дослідження креативності активно ведуться вже декілька десятиліть, накопичені дані, на думку С. Степанова, не стільки прояснюють, скільки заплутують розуміння цього явища. Так, ще сорок років тому було запропоновано більше 60 визначень креативності, сьогодні ж їх вже неможливо порахувати. При цьому деякі дослідники іронічно зазначають, що «процес розуміння того, що таке креативність, сам вимагає креативної дії» [4].

Дж. Рензуллі [6] розглядає креативність як особливості поведінки особи, які виражені в оригінальних засобах виробництва продукту, досягненнях вирішення проблеми, в нових підходах до проблеми з різних точок зору. С. Медник визначає креативність як процес переконструювання елементів у нових комбінаціях, які відповідають вимогам корисності і деяким спеціальним вимогам. Ф. Баррон [40] розглядає креативність як здатність привносити щось нове в досвід; М. Волла – здатність породжувати оригінальні ідеї в умовах рішення або постановки нових проблем, С. Тейлор [50] – сукупність різних здібностей, кожна з яких може бути представлена певною мірою, виділивши при цьому 52 критерії обдарованості.

Аналізуючи наведені варіанти визначення поняття «креативність», відзначають, що їх об'єднує думка про те, що креативна особистість володіє певною сукупністю різноманітних здібностей до творчості. Виокремлюють такі ознаки креативності:

- відкритість досвіду, чутливість до нових проблем;

- широта категоризації, віддаленість асоціацій, широта асоціативного ряду;
- швидкість мислення, здатність переходити достатньо швидко від однієї категорії до іншої, від одного способу рішення до іншого;
- оригінальність мислення, самостійність, незвичність, дотепність рішення.

Водночас, на думку дослідників обдарованості, зокрема Е. Торранса, креативність (від лат. creatio – створення) – творчі здібності індивіда, що входять до структури обдарованості в якості незалежного чинника і характеризуються здатністю продукувати принципово нові незвичайні ідеї, відрізнятися у мисленні від звичних схем, розв’язувати проблемні ситуації незвичними способами. На думку Е. Торранса, креативність означає здатність «копати глибше, дивитися краще, виправляти помилки, поринати в глибину, проходити крізь стіни, запалювати сонце, будувати замок на піску, вітати майбутнє». Вона передбачає підвищену чутливість до визначення нових проблем, до дефіциту або протиріч знань, дій з визначення цих проблем, до пошуку їх рішень на основі висунення гіпотез, до перевірки і зміни гіпотез, до формулювання результату вирішення [9].

Для Е. Торранса [49] креативність – це здібність до загостреного сприйняття недоліків у знаннях, елементів, яких бракує, дисгармонії. Він запропонував модель креативності, яка містить у собі три чинники: швидкість (продуктивність), гнучкість, оригінальність. Критерієм творчості, на його переконання, є не якість результату, а характеристики й процеси, що активізують творчу продуктивність.

Розроблена Е. Торрансом концепція обдарованості складається з тріади: творчих здібностей, умінь, мотивації. Творчість, у його розумінні, – це природний процес, породжуваний сильною потребою людини в знятті напруження, що виникає в ситуації незавершеності чи невизначеності. Такий підхід до розуміння креативності дозволяє визначити її і як здібність до творчості, і як умову, що полегшує і стимулює творчий процес, забезпечує

оцінку його продуктів [49].

З іншої точки зору креативність являє собою здатність до розумових перетворень і творчості. Креативність охоплює минулі, супутні і наступні характеристики процесу, в результаті якого людина або група людей створює щось таке, чого не існувало раніше. Таке розуміння креативності характеризується надзвичайно широким діапазоном позицій:

- творення нового за ситуації, коли проблема викликає домінанту, що відбиває минулий досвід;
- вихід за межі вже наявних знань;
- взаємодія, що веде до розвитку.

У психології виділяють два основні напрями вивчення креативності: а) за результатами (продуктами), їх кількістю, якістю і значущістю; б) креативність розглядається як здатність людини відмовлятися від стереотипних способів мислення.

Креативність визначається і як «творчі можливості людини, що можуть виявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість у цілому або її окремі сторони». Вона може проявлятися у самих різноманітних сферах – не лише в галузі мистецтва. А найголовніше – вона допомагає при вирішенні життєвих проблем. При цьому на побутовому рівні креативність проявляється як кмітливість – здатність досягати мети, знаходити вихід із ситуації, яка уявляється безвихідною, використовуючи обстановку, предмети і обставини незвичайним чином. У більш широкому розумінні – це нетривіальне і дотепне вирішення проблеми, як правило, мізерними і неспеціалізованими інструментами або ресурсами (якщо потреба матеріальна). У нематеріальній сфері характеризується сміливим, нестандартним, так би мовити нешаблонним підходом до вирішення проблеми.

А. Сильверсан та Н. Аболіна розглядають творчі здібності (творчість) як складне психологічне утворення, що поєднує в собі багатовимірну і багаторівневу структуру різних властивостей особистості: мотивації, самооцінки і рівня домагань, культурно-морального розвитку, толерантності та

інше.

О. Яковлева розуміє креативність як особистісну характеристику, однак, не як певний набір особистісних рис, а як реалізацію людиною власної індивідуальності. Людська індивідуальність неповторювана й унікальна, тому реалізація індивідуальності це і є творчий акт (внесення до світу нового, раніше не існуючого). Характеристики креативності, з її точки зору, не предметні (у значенні наявності продукту матеріального чи ідеального), а процесуальні, оскільки креативність розглядається як процес виявлення власної індивідуальності. Основними процесуальними характеристиками креативності автор називає наступні:

- а) розгортання креативності у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії;
- б) спрямованість на іншу людину.

Ці характеристики логічно витікають з погляду на креативність як на реалізацію власної індивідуальності, оскільки людська індивідуальність проявляється у процесі міжособистісного спілкування (прямого чи опосередкованого) і завжди певною мірою є пред'явленням своєї індивідуальності іншій людині.

Аналіз проблеми креативності дозволив О. Кисельовій зробити такі висновки:

1) відсутність сталих критеріїв оцінки «творчого» (більшість підходів беруть за критерій створення нового продукту; однак існують концепції щодо реалізації людиною власної індивідуальності, за якої створення певного продукту виявляється зовсім необов'язковим);

2) природа феномену «креативність» немає єдиного пояснення (максимальне вираження інтелектуальних здібностей, визнання самостійної творчої здатності, явище особливого типу особистості);

3) існують різні підходи до розгляду творчих здібностей як природжених (характеристиці, що не змінюється) і як такої, що змінюється (при цьому розвиток креативності здійснюється різними способами);

- 4) відсутні поняття, що однозначно інтерпретуються [3].

Підсумовуючи різноманіття підходів до розуміння креативності в традиційній психології і педагогіці, зазначає, що креативність розглянуто як особистісну категорію. На його думку, суперечки стосувалися уточнення її трактування як дивергентного мислення, або як інтелектуальної активності, або як інтегрованої якості особистості. У цілісній людській особистості креативність, її рівень, структура й особливості тісно взаємопов'язані з іншими аспектами людської індивідуальності – специфікою пізнавальних процесів і особистісних рис. Виявлення характеру цих взаємозв'язків висувається як один з перспективних наукових напрямів, практично важливих при вирішенні психолого-педагогічних ситуацій у процесі формування людини як цивілізованої особистості.

Отже, не зважаючи на усю різноманітність визначень креативності (як здатності породжувати оригінальні ідеї; відмовлятися від стереотипних способів мислення; здібності до постановки гіпотез; до породження нових комбінацій тощо) її сумарна характеристика полягає в тому, що креативність – це здатність створювати щось нове, оригінальне.

Як зазначає Р. Павлюк, різні автори визначають здатність до творчості по різному, однак загальним у різних підходах є те, що здатність до творчості – це найвищий прояв активності людини, який ґрунтується на створенні чогось нового, оригінального. Вона може проявлятися у будь-якій сфері людської діяльності. Творчість сприяє розвитку спостережливості, легкості комбінування інформації, готовності до вольового напруження, чутливості до виявлення проблем. Критерієм творчості при цьому є не якість результату, а характеристики та процеси, які активізують творчу продуктивність – саме це називається креативністю (Е. Фром) [28].

Дослідники проблеми креативності зазначають, що поняття творчої особистості можна трактувати двома шляхами. Відповідно до першого, креативність певною мірою властива кожній людині. Вона так само невід'ємна від людини як здатність мислити, розмовляти, відчувати. Більше того, реалізація творчого потенціалу, незалежно від його масштабів, робить людину

психічно повноцінною. Позбавити людину такої можливості – означає викликати в неї невротичний стан.

Погляд на креативність як універсальну рису особистості людини, передбачає визначення розуміння творчості. Творчість розуміється як процес створення чогось нового, при чому процес не запрограмований, непередбачуваний і раптовий. До уваги не береться цінність результату творчого акту і його новизна для великої групи людей, для суспільства або для людства. Головне, щоб результат був новим і значущим для самого «творця». Самостійне, оригінальне вирішення учнем задачі, котра вже має відповідь, може вважатися творчим актом, а його самого вже варто оцінювати як творчу особистість.

Згідно другого трактування, не кожному особистості варто вважати творчою особистістю або творцем. Подібна позиція пов'язана з іншим розумінням природи творчості. Тут крім незапрограмованого процесу створення нового, береться до уваги цінність нового результату. Він повинен бути загальнозначущим, хоча його масштаб може бути різним. Важливою рисою творця є сильна і стійка потреба у творчості. Творча особистість не може жити без творчості, вона вбачає у ній головну мету й основний зміст свого життя.

Серед особистісних якостей креативних людей, описаних, наприклад, Е. Торрансом (84 якості), зустрічаються й протилежні. З одного боку, це прагнення до домінування, сміливість у захисті своїх ідей, потреба в соціальних контактах і соціальній активності, товариськість і популярність і т.ін. З іншого боку, боязливість, сором'язливість, любов до самотності, непопулярність і відчуженість. Проаналізувавши різні підходи, Е. Торранс вказав на загальну соціально-психологічну рису креативів – відсутність конформності, яка виражається в самостійності групи [48].

Таким чином, слідом за І. Гріненко, доцільно констатувати, що в сучасній психології й педагогіці не існує єдиної структури або моделі креативності, проте в усіх моделях акцентується увага на важливості особистісних рис. Наголошується, що провідну роль у креативності відіграє мотивація

(Т. Амабайл, Д. Треффінджер, К. Урбан); необхідною умовою створення позитивного емоційного фону є середовище, в якому панує креативний клімат (Д. Треффінджер); продукт креативного процесу повинен відрізнятися оригінальністю, свідомістю, виразністю й економією (П. Джексон, А. Кестлер, С. Мессик); креативні досягнення неможливі без специфічних знань з проблеми креативності (Т. Амабайл) і володіння методами й прийомами генерування й аналізу ідей (Д. Треффінджер, К. Урбан) [15, с. 192].

У свій час Дж. Гілфорд у своїй вступній промові на пост президента Асоціації американських психологів висунув дві проблеми креативності, що піддаються вивченню: «Як ми можемо відкрити креативні обіцянки в наших дітях і молоді?» і «Як ми можемо сприяти розвитку креативних особистостей?». Дослідники продемонстрували пряму залежність креативності від умов соціалізації, аж до рівня навчальних закладів, в яких різні люди здобувають освіту. Іншими словами, є школи консервативні, що формують виконавців, – творчі особистості в них не уживаються, відторгаються ними. І є школи творчі, які в буквальному розумінні слова навчають мислити креативно. Ще В. Сухомлинський підкреслював, що тільки творчий учитель здатен запалити в учнях жагу пізнання, тому кожному педагогові необхідно розвивати креативність, що є головним показником його професійної компетентності. Будь-яка діяльність вважається творчою, якщо її продукт характеризується новизною, і має об'єктивний і суб'єктивний, характер. У педагогіці таким продуктом можуть бути нові навчальні технології, форми, методи навчання і виховання, зростання педагогічної майстерності вчителя.

РОЗДІЛ 2

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

2.1. Вікові особливості прояву та розвитку креативності учнів

Нова українська школа передусім орієнтована на формування в учнів репродуктивної діяльності, але останнім часом часто прослідковується тенденція, коли більшість випускників, які на «відмінно» засвоїли зміст шкільної програми, не вміють використовувати отримані у школі знання під час розв'язання проблемних життєвих ситуацій. Як наслідок, на сучасному етапі життя суспільства особливого значення набуває завдання розвитку креативності учнів у закладах освіти, яке необхідно вирішувати шляхом розробки науково обґрунтованих методик, програм або моделей.

Соціальний запит на креативну особистість відображений у законодавчих актах із проблем освіти, в яких наголошується на перспективах формування неповторної унікальної людини, що здатна долати стереотипи, творити, створювати нові моделі, продукувати незвичайні ідеї.

Як зазначається в Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, галузевих стандартах вищої освіти, концепції «Нова українська школа» та інших державних документах, освіта повинна забезпечувати формування в дітей і молоді не лише системи знань, наукового світогляду, а й розвиток їхньої креативності, навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації. Розвиток креативності особистості є пріоритетним напрямом сучасної освіти. Зміст Державного стандарту початкової загальної освіти та навчальних програм галузей освіти не передбачає вивчення основ творчої діяльності.

Відповідно досліджень П. Торренса, найбільш сприятливою віковою групою для розвитку креативності є дошкільники. За проведеними ним

дослідженнями до 90% дошкільників до 5 років дають оригінальні відповіді, 20% оригінальних відповідей серед дітей до 7 років, і лише до 2% – серед дорослих осіб.

Розвиток креативності залежить від багатьох чинників і має свої особливості в кожному віковому періоді, причому різні фактори, що впливають на її динаміку, в тому чи іншому періоді можуть набувати першорядного значення – у молодшому шкільному віці визначальними є фактори організації навчально-пізнавальної діяльності, особливості мікросередовища, а саме: характер спілкування вчителя з дітьми, стиль сімейного виховання, статусна структура групи і низка інших. Глибокі зміни, яких зазнає особистість молодшого школяра, свідчать про широкі можливості розвитку дитини на даному віковому етапі. Протягом цього періоду на якісно новому рівні реалізується потенціал розвитку дитини як активного суб'єкта, що пізнає навколишній світ і самого себе, що здобуває власний досвід життя в цьому світі.

За даними Г. Костюка, «онтогенез людського організму визначається біологічною спадковістю, онтогенез особистості – соціальною спадковістю». Ці дві детермінанти тісно пов'язані в процесі розвитку людини. Біологічна спадковість має своїм джерелом генетичний апарат людини, що сформувався в процесі біологічної еволюції й визначає розвиток організму. Соціальна спадковість представлена сукупністю культурних досягнень людства, накопичених у процесі його історичного і суспільного розвитку.

У молодшому шкільному віці триває функціональний розвиток нервової й серцево-судинної систем, органів дихання, шлункового тракту тощо. З фізіологічного погляду, цей віковий період – відносно спокійний, ріст і розвиток відносно рівномірні. Процеси гальмування в молодших учнів переважають над процесами збудження частіше, ніж у дітей дошкільного віку, що створює важливі фізіологічні передумови для формування таких вольових якостей, як здатність враховувати вимоги, виявляти самостійність, утримуватися від небажаних учинків, контролювати себе. В учнів початкових

класів більш рухливими стають нервові процеси, завдяки чому діти можуть швидко змінювати поведінку відповідно до обставин, легше звикають до незнайомих людей, нових видів діяльності [24].

Молодший шкільний вік є сенситивним для:

- формування мотивів навчання, розвитку стійких пізнавальних потреб та інтересів;
- розвитку продуктивних прийомів і навичок навчальної роботи, вміння вчитися;
- розкриття індивідуальних особливостей і розвитку здібностей;
- розвитку навичок самоконтролю, самоорганізації та саморегуляції;
- становлення адекватної самооцінки, розвитку критичності щодо себе та інших;
- засвоєння соціальних норм, морального розвитку;
- розвитку навичок спілкування з однолітками, встановлення міцних дружніх зв'язків.

Найважливіші новоутворення виникають у всіх сферах психічного розвитку: перетворюється інтелект, особистість, соціальні відносини. Провідна роль навчальної діяльності в цьому процесі не виключає того, що молодший школяр активно включений і в інші види діяльності (гра, елементи трудової діяльності, заняття спортом, мистецтвом), в ході яких удосконалюються і закріплюються нові досягнення дитини. Молодший шкільний вік – це період позитивних змін і перетворень. Тому так важливий рівень досягнень, здійснених дитиною на даному віковому етапі. Якщо в цьому віці дитина не відчує радості пізнання, не набуде вміння вчитися, не навчиться дружити чи не набуде упевненості у своїх здібностях і можливостях, зробити це надалі буде значно важче. Більшість цих позитивних досягнень (організованість, самоконтроль, зацікавлене ставлення до навчання) зовні можуть бути загублені дитиною на піку глобальної перебудови підліткового віку. Чим більше позитивних набутоків буде у молодшого школяра, тим легше він впорається з майбутніми труднощами підліткового віку.

Із урахуванням підходу вчених (В. Клименко, І. Лернер, В. Сухомлинський, Н. Юхимчук та інші) визначено, що повноцінний розвиток креативності необхідно розпочинати з молодшого шкільного віку, який є сенситивним для їхнього розвитку, оскільки саме в цей період відбувається становлення новоутворень, що визначатимуть творчий успіх або неуспіх дорослої людини.

Однак можемо виділити протиріччя загального й особистого характеру. До загальних протиріч віднесемо неузгодженість між реально існуючим соціальним запитом на особистість, здатну до креативного вирішення найрізноманітніших проблем (державних, виробничих, соціальних та ін.), і усередненим освітнім рівнем, орієнтованим на стандарти; між установками соціуму на внутрішню стабільність, безперервне відтворення існуючих форм відносин, продуктів і потребою в креативних особистостях як потенціалі суспільного (економічного та ін.) розвитку. Серед протиріч особистого характеру можна виділити такі:

- між нормативністю навчальної діяльності та потребою у креативних особистостях;
- між регламентацією поведінки, діяльності дитини і стимулюванням її до проявів креативності;
- між очікуваннями батьків та педагогічною реальністю консервативної освіти;
- між прагненням дитини до креативності, творчої діяльності та системою обмежень (заборон) з боку педагогів, соціального оточення;
- між креативністю учня і відсутністю проявів креативності у педагога.

В області наукової теорії розвитку креативності теж існують протиріччя, як у визначенні самого поняття «креативність», його моделі, так і в пошуку операційної складової, спрямованої на ідентифікацію загальної здатності до креативності та прогнозування її розвитку в кожній дитини. Молодший шкільний вік має велике значення для розвитку креативності, адже початок системної навчально-виховної діяльності є оптимальним періодом для

цілеспрямованого розвитку креативних особистісних якостей. Оскільки для учнів початкової школи шаблонні, стереотипні форми мислення та дій ще не стали домінуючими, стає можливим інтенсивне засвоєння ними креативних способів діяльності, складних операцій мислення і форм поведінки, які вимагають креативної діяльності. Навчання творчо діяти для молодшого школяра аналогічне навчанню читати, писати, рахувати. Готовність учнів до пошуку нового, невідомого, бажання діяти, висока адаптивність віднаходять підтвердження в технологіях: розвивального навчання (В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занков), творчої самореалізації особистості (І. Волков, Є. Ільїн), проєктної (Дж. Дьюї), інтерактивної (О. Пометун).

Можливості прояву креативності у людей не однакові в різні вікові періоди. У дитячому віці креативність проявляється більш яскраво. Але з віком потреби в прояві креативності зменшуються, так як дорослішання вимагає жорсткіших форм поведінки. Людині властива наростаюча ригідність (жорсткість), але здібності не втрачаються. Щоб увійти в суспільство, соціалізуватися, дитина повинна пожертвувати своєю унікальністю. У молодшому шкільному віці закріплюються і розвиваються основні людські характеристики пізнавальних процесів (увага, сприйняття, пам'ять, уява, мислення і мова), необхідність яких зв'язана з приходом у школу. Для того, щоб уміло використовувати наявні в дитини резерви для розвитку креативності, необхідно якнайшвидше адаптувати дітей до роботи в школі та вдома, навчити їх учитися, бути уважним. У початковий період навчальної роботи з дітьми потрібно, насамперед, спиратися на ті сторони пізнавальних процесів, які у них найбільш розвинуті.

У молодшому шкільному віці дитина, знаходячи вирішення завдання, на цьому не зупиняється і шукає додаткові рішення, що призводить до знаходження інших способів вирішення.

Наступний креативний рівень характеризується тим, що закономірність, яка знайдена самостійно, не виступає як прийом рішення, після якого завдання відкладається, а розглядається як нова проблема. Перше виявлення цього рівня

відзначається в 10 років. Для креативності, як і для багатьох інших психологічних якостей, існує сенситивний період – обмежений відрізок часу, протягом якого ця якість проявляється особливо інтенсивно, якщо цьому сприяє середовище. Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного креативного становлення (І. Бех, Л. Виготський, С. Максименко). Молодший шкільний вік – сенситивний період для розвитку креативності учнів, оскільки є періодом бурхливих процесів перетворень у фізіології й психіці особистості [27].

Ключова роль у розвитку креативності молодших школярів належить школі й учителям початкових класів. Молодший шкільний вік – це вік, коли спонтанна креативність дошкільного віку поєднується з абстрактним мисленням, логічністю та інтелектом, який швидко зростає. Цей вік характеризується появою можливості самостійної постановки цілей, мотивування себе на певну діяльність, пошук способів креативних дій та контролю результатів. Але, на жаль, спостереження показують, що значна частина учнів під час навчальної діяльності перетворюється на пасивних виконавців завдань.

В учнів молодшого шкільного віку формуються різноманітні навчальні мотиви. Першокласнику подобається вчитися читати, писати та рахувати. У деяких першокласників мотиви учіння пов'язані з привабливістю самого шкільного навчання, його атрибутами. Для багатьох першокласників іноді більше значить переживання самої участі в процесі навчання, ніж усвідомлення результату навчальних дій (нові знання, уміння та навички). Тут переважають ігрові мотиви, хоча вони спонукають до навчальних дій. Друга група мотивів учіння молодших школярів – це так звані внутрішні умови, які характерні для діяльності, спрямованої на здобуття знань. Школярів приваблює сам процес учіння – вони отримують задоволення від того, що долають труднощі, які виникають під час розв'язання навчальних задач. У школярів мотиви учіння залежать від рівня навчальної успішності учнів [30, с. 123].

Під креативними властивостями молодшого школяра розуміємо комплекс

індивідуально-психологічних особливостей, що обумовлюють здатність учня успішно здійснювати навчально-творчу діяльність. Вони розкриваються і розвиваються в процесі цієї ж навчально-творчої діяльності.

У структурі креативності учня виділяють такі компоненти: дивергентне мислення (Г. Альтшуллер, Дж. Гільфорд, В. Моляко); здатність генерувати велику кількість ідей (Дж. Гілфорд); творчу мотивацію (О. Матюшкін, Л. Пузеп); натхнення (В. Роменець); володіння прийомами творчості (Г. Терехова, С. Гін) тощо. Компонентний склад креативності у сучасній психолого-педагогічній літературі тлумачиться неоднозначно. На думку вчених, креативність учнів може бути розвинена в процесі навчання: креативний інтерес, креативне мислення, уява й інтуїція; енергопотенціал, психомоторика, мислення, уява та почуття.

Креативна уява є одним із найбільш важливих компонентів здібностей особистості, особливо в дитячому віці. Креативна уява визначається, насамперед, спрямованістю таких умінь, як створювати нові образи; встановлювати нові зв'язки між об'єктами, явищами, поняттями тощо. Основна тенденція в розвитку уяви молодших школярів полягає в переходах від переважно репродуктивних її форм до творчої переробки уявлень, від простого їх комбінування до логічно обґрунтованої побудови нових образів. Розвитку репродуктивної уяви у дітей молодшого шкільного віку важливо надавати особливої уваги. На думку деяких психологів, якщо не розвивати відтворювальну уяву у молодшому шкільному віці, то це неминуче призведе до гальмування креативного сприймання не тільки у цьому віці, а й на наступних етапах розвитку особистості.

Л. Виготський приділяє велику увагу аналізу механізму креативної уяви – важливого компонента креативного потенціалу учня. На думку вченого, креативна уява включає в себе: виділення окремих елементів предмета, їх зміну; з'єднання змінених елементів у нові цілісні образи, систематизацію образів та їх кристалізацію в предметному втіленні. Учений зазначає, що «дитина, навіть найменша, знаходиться в постійному пошуку нового, раніше

невідомого, що в подальшому стає супутником дитячого розвитку». Л. Виготський виділив чотири форми, що зв'язують уяву з дійсністю:

1) уява спирається на досвід, нове створюється з елементів дійсності – чим багатший досвід людини, тим більше матеріалу, яким володіє його креативна уява;

2) уява виступає як засіб розширення досвіду. Це вища форма зв'язку уяви з реальністю, яка можлива лише завдяки чужому або соціальному досвіду;

3) емоційний зв'язок, який проявляється двояко: уява керується емоційним фактором – внутрішньою логікою почуттів, почуття впливають на уяву (це найбільш суб'єктивний, найбільш внутрішній вид уяви); уява впливає на почуття, проявляється закон емоційної реальності уяви;

4) уява стає дійсністю, коли вона кристалізується, втілюється, починає реально існувати в світі й впливати на інші речі. Це повне коло креативної уяви, можливе також і для суб'єктивної уяви, що спирається на емоції.

Домінуючою функцією в молодшому шкільному віці стає мислення. У дошкільному віці завершується перехід від наочно-образного до словесно-логічного мислення. Образне мислення все менше і менше виявляється необхідним у навчальній діяльності. Наприкінці молодшого шкільного віку виявляються індивідуальні відмінності: серед дітей виділяються групи «теоретиків» або «мислителів», які легко вирішують навчальні завдання у словесному плані, «практиків», яким потрібна опора на наочність та практичні дії, й «художників» із яскравим образним мисленням. У зв'язку з розвитком функції мислення у дітей до кінця молодшого шкільного віку розвивається здатність до аналізу (це проявляється, перш за все, в аналізі умов вирішуваних завдань), специфічна рефлексія (в тому числі й у міжособистісних відносинах, здатність утримувати завдання і вирішувати його у внутрішньому плані). У більшості дітей спостерігається відносна рівновага між різними видами мислення.

Важлива умова для формування креативного мислення – формування наукових понять. Креативне мислення визначає творчу спрямованість усіх

видів діяльності учнів. Критичне мислення – здатність школяра аналізувати, оцінювати інформацію, самостійно обирати оптимальні шляхи вирішення завдань.

Креативне мислення – це здатність до генерування нових і вдосконалення вже існуючих ідей, пошук альтернативних шляхів вирішення завдань.

Креативне мислення дозволяє учневі вирішувати завдання, орієнтуючись не на зовнішні, наочні ознаки і зв'язки об'єктів, а на внутрішні, істотні властивості й відносини. Розвиток креативного мислення залежить від того, як і чому вчать дитину, тобто від типу навчання. У початковій школі відбувається розвиток усіх пізнавальних процесів, але прийнято вважати, що зміни в сприйнятті, в пам'яті є похідними від мислення. «Завдяки переходу мислення на новий, більш високий щабель відбувається перебудова всіх інших психічних процесів, пам'ять стає мислячою, а сприйняття думаючим. Перехід процесів мислення на новий щабель і пов'язана з цим перебудова всіх інших процесів і складають основний зміст розумового розвитку в молодшому шкільному віці».

Отже, креативне мислення дитини є сприятливим інтегруючим чинником її соціалізації, оскільки соціальна діяльність дитини, яка є вирішально-визначальною під час її соціального дорослішання, в своїй основі має творчий характер.

Під час засвоєння досвіду суспільного життя дитина переживає кожний етап цього процесу як суб'єктивне відкриття та створення власного соціального простору. Креативне мислення як когнітивний аспект творчої діяльності є постійним супутником та передумовою гармонійного розвитку людини впродовж усього її життя, забезпечуючи вміння особистості аналізувати проблеми, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити пропозиції прогнозуючого характеру, виявляти та формулювати суперечності, досягати результат із меншими енерговитратами та більшою радістю, розуміти «множинність» першопричин і наслідків ситуацій, учинків, рішень тощо.

Для оптимального розвитку креативності слід створити відповідні умови. Створення таких умов залежить від учителя. Однак роль учителя у даному

процесі не обмежується лише створенням психологічного клімату. Вона полягає ще й у тому, щоб активно допомогти дитині у розвитку її креативності. Новоутворення молодших школярів у фізичному та психічному розвитку та заходи педагогічного впливу відображають основу для розвитку креативності і в подальшому житті.

2.2. Креативне мислення та його прояв у молодших школярів

У період бурхливого науково-технічного розвитку, швидкого росту наукових знань і їх широкого застосування у виробництві одним з головних завдань освіти є розвиток креативного мислення, пізнавальних здібностей учнів, вміння вчитися. Розв'язання цього завдання органічно пов'язане з активізацією навчання, з розробкою системи методів і прийомів навчання, які спрямовані на формування пізнавальної активності учнів, засвоєння ними навчального матеріалу, розвиток інтелектуальних здібностей та креативного мислення учнів. Оскільки саме розвиток креативного мислення дозволить дитині у майбутньому знаходити ефективні рішення для будь-яких проблем, а також – досягти бажаного результату, самореалізуватися.

Креативне мислення дитини є придатним середовищем для її адаптації в соціумі, тому що, насамперед, діяльність дитини в своїй основі має елементи творчості та оригінальності, спрямована на задоволення соціальних потреб, є важливим чинником у період її зростання. Засвоюючи досвід повсякденного життя в суспільстві, дитина пізнає кожен його етап, здійснюючи власні відкриття та створюючи навколо себе індивідуальний простір, в якому відчуває себе захищеною. Протягом всього життя людина злагоджено працює, розвивається; вчиться аналізувати проблеми, що виникають; прогнозує своє майбутнє, виявляє суперечності; досягає високих результатів своєї діяльності і відчуває задоволення від цього. А постійним помічником та основою цих процесів є креативність людини, її винахідливість.

Саме на початку ХХІ століття в теорії й практиці особливо гостро стоїть проблема формування креативної особистості. Сучасність вимагає нестандартного бачення проблеми, пошуку дієвих нешаблонних рішень, кількох варіантів розв'язання запропонованої задачі, розгляд відомого з нових позицій. Така творча діяльність дитини забезпечується специфічними здібностями, які називають креативністю. Вона полягає в умінні висувати неординарні ідеї, уникати в мисленні традиційних схем [6].

Здатність до креативності у молодших школярів є неймовірно високою. Дитина високої творчої спрямованості бажає з головою заглибитись у те, що її цікавить, вона дуже винахідлива в образотворчій діяльності, іграх, висловлює багато різних міркувань. У цьому віці навчальна діяльність є дуже привабливою, адже саме за успіхами у навчанні дорослі та однолітки оцінюють дитину як особистість, що певною мірою віддзеркалюється на самоповазі та самооцінці дитини, її самосприйнятті.

Авторитет учителя в розвитку особистості набуває надзвичайного значення, бо у 6-7-річному віці дитині притаманний механізм наслідування. Тому вчителю під час освітнього процесу слід враховувати ці особливості розвитку особистості молодшого школяра, щоб створити необхідні умови для розвитку його творчого потенціалу.

Важливим завданням початкової школи є вчасне виявлення здібностей кожної дитини, її можливостей, у тому числі й креативності.

Виховання творчої особистості, починаючи з молодшого шкільного віку – одне із головних завдань учителя початкових класів. Сучасні освітні програми, інноваційні процеси, які відбуваються у школі наголошують на необхідності розвивати природні задатки та таланти дітей. Це можливо лише за умови створення атмосфери творчості, яка спонукає учнів пізнавати й дивуватися, приймати рішення в нетипових ситуаціях.

Розвитку креативного мислення учнів сприятиме використання:

– інноваційних технологій (ігрових технологій; технології розвитку критичного мислення; диференційованого навчання; розвивального навчання,

інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ);

- інтерактивних технологій: технологій кооперативного навчання (робота в парах, ротаційні трійки, два – чотири – всі разом, карусель, робота в малих групах, акваріум); колективно-групової діяльності (обговорення проблеми в загальному колі, мікрофон, незакінчені речення, навчаючи – учись, мозковий штурм, ажурна пилка, вирішення проблем); ситуативного моделювання (імітаційні ігри); опрацювання дискусійних питань (метод ПРЕС, займи позицію);

- методу проєктів;

- рівневої диференціації;

- проблемного викладання (створення проблемної ситуації – проблемний діалог – традиційні пояснення замінюють «відкриттям знань»);

- нестандартних уроків (урок-змагання, урок-казка, круглий стіл, інтегровані уроки, урок-подорож і т.д.);

- логічних задач, кросвордів, ребусів;

- особистісно орієнтованого навчання (підтримка та розвиток природних якостей учня, його здоров'я, індивідуальних здібностей; допомога у становленні його суб'єктності, соціальності, творчої самореалізації);

- міжпредметних зв'язків;

- заохочення, створення яскравих наочно-образних уявлень, навчальнопізнавальна гра, створення ситуації успіху, спонукання до пошуку альтернативних рішень, виконання творчих завдань, створення ситуації взаємодопомоги – прийоми психолого-педагогічної підтримки діяльності учнів;

- психологічного супроводу – створення емоційного настрою на початку уроку, релаксація, фізкультхвилинка, рефлексія.

З метою активізації навчальної діяльності учнів доцільно використати вправи, які сприяють формуванню комунікативно-мовленнєвих та творчих компетентностей учнів, а саме: «Мікрофон» (можна застосувати на підсумковому етапі уроку); «Вилучи зайве», «Роз'єднай слова» (для мотивації

навчальної діяльності); «Дешифрувальник», «Морський бій» (під час оголошення теми та завдань уроку); «Мозковий штурм», «Гронування» (для актуалізації опорних знань). Із великим задоволенням діти виконують вправи «Читання з передбаченням», «Незакінчені речення», «Тестування». Як один з прийомів створення проблемної ситуації можна використати «хвилинки міркування», що сприяють розвитку креативного мислення. Чим більше створюється для учнів ситуацій утруднення, які вони спроможні подолати, тим інтенсивніше у них розвивається інтерес до знань, науки, навчання. І креативні здібності вихованців зростають [1].

З метою виявлення ставлення учителів до досліджуваної проблеми було проведено опитування серед учителів молодших класів. Педагогам було запропоновано питання: «Чи необхідно розвивати креативність в учнів молодших класів. Чи розвиваєте ви творче мислення у дітей свого класу? Як саме?». Аналіз відповідей учителів свідчить, що 86% переконані, що робота в цьому напрямі необхідна й зазначають, що вона є обов'язковою складовою їхніх уроків. Інші 14 % наголосили на важливості розвитку креативного мислення, але у позаурочний час, щоб «не заважати навчальному процесу». Отримані результати свідчать, що розвиток креативного мислення у дітей займає не останнє місце у навчанні й вихованні. Є досить важливим в організації освітнього процесу.

Отже, схильність до творчості є у кожної дитини. Тому потрібно виявити індивідуальні творчі задатки дитини й створити умови для їх розвитку з 1 року навчання в школі. Це можливо лише за умов створення в класі атмосфери творчості, підтримки, використання учителем нестандартних методів, форм та прийомів навчання.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИ КРЕАТИВНОГО НАВЧАННЯ , ЯК НАСЛІДОК РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

3.1. Креативне мислення молодших школярів на уроках дистанційного навчання

Наш час – це час суттєвих змін у науці, техніці, інформаційному середовищі, освіті, що потребує формування компетентної та активної особистості. Сучасному суспільству потрібні громадяни, які здатні орієнтуватися у мінливості життя, приймати нестандартні рішення, творчо підходити до вирішення проблем, самооцінювати результати своєї діяльності, вміти мислити гнучко, динамічно, бути здатним адаптувати своє мислення до мислення інших людей.

Сучасні роботодавці дедалі частіше шукають не просто виконавців, а людей, які готові мислити поза шаблонами. Працівник майбутнього повинен бачити «крізь час» й втілювати в життя ідеї, котрі до нього ніхто не пропонував.

Сьогодні народжується школа (НУШ), у якій учень зможе повноцінно жити, проектувати своє майбутнє, свій життєвий шлях, проявляючи власні здібності та можливості, маючи бажання до самовдосконалення, самоосвіти та самовиховання. Зміни у філософії освіти здійснюються на основі чинного Державного стандарту 4-х річної початкової школи, яким передбачено сформувати особистість, яка бажає і вміє вчитися самостійно, яка сприймає

інформацію і вміє з нею працювати, осмислювати, сортувати, творити. В сучасних умовах становлення України і створення Нової української школи важливе значення має формування творчого і критично мислячих учнів. В цьому розумінні початкова освіта займає пріоритетну позицію, є підґрунтям формування обдарованої та талановитої молоді, креативність і творчість якої буде сприяти розвитку суспільства і держави. Як зазначено у Національній доктрині розвитку освіти «Держава повинна забезпечувати... розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості».

Виховання особистості мислячої, самостійної, творчої — соціальне замовлення сучасного суспільства. Уміння працювати з інформацією упродовж життя: здобувати її, переробляти, застосовувати для індивідуального розвитку і самовдосконалення, передавати і в результаті — уміння спілкуватися, стає невід'ємною рисою життя людей XXI століття.

Випускник школи, повинен володіти високим рівнем самостійності, мати розвинену креативну уяву, креативну пам'ять, мислення й абсолютну сформованість ключових компетентностей.

Впровадження нових освітніх технологій особистісно зорієнтованого навчання – це передумова активної пізнавальної діяльності учнів: нестандартна, цікава, творча робота, яка пробуджує у дітей інтерес до знань і сприяє емоційному, духовному та інтелектуальному розвитку школярів. Однією з інноваційних технологій, що допомагає учню не тільки засвоїти певний обсяг знань, а й сприяє розвитку його особистісних якостей, є технологія формування креативного мислення.

Сучасні учені визначають творче мислення як таке, що має результатом відкриття принципово нового чи удосконаленого рішення цього або іншого завдання. Творче мислення спрямоване на створення нових ідей.

Розвиток креативного мислення стає дуже актуальним під час інтенсивних соціальних змін, коли неможливо діяти без постійного пристосування до нових політичних, економічних та інших обставин, без

ефективного розв'язання проблем, значну частину яких неможливо передбачити. Саме тому очевидна життєва необхідність креативного мислення для вітчизняної освітньої системи. Тільки таким шляхом можна міркувати про розвиток демократії відповідно до вимог світового суспільства.

Освітня технологія розвитку креативного мислення в процесі навчання дитини – це сукупність різноманітних педагогічних прийомів, які спонукають учнів до дослідницької творчої активності, створюють умови для усвідомлення ними матеріалу, узагальнення одержаних знань. Ця технологія допомагає готувати дітей нового покоління, які вміють розмірковувати, спілкуватися, чути та слухати інших. При запровадженні цієї технології знання засвоюються набагато краще, адже інтерактивні методики розраховані не на запам'ятовування, а на вдумливий, творчий процес пізнання світу, на постановку проблеми та пошук її вирішення.

Працюючи з технологіями розвитку креативного мислення, можна передбачити, що навчити учнів мислити креативно з першого уроку фактично неможливо. Даний тип мислення формується поступово, є результатом щоденної кропіткої роботи вчителя й учня, з уроку в урок, з року в рік.

Креативне мислення формується та розвивається під час опрацювання інформації, розв'язання задач, проблем, оцінки ситуації, визнання помилки, вибору раціональних способів діяльності. Тому такі уроки, на яких це постійно відбувається, створюють плідні умови для формування та розвитку креативного мислення. Якщо ж планувати етапи уроку з використанням на них відповідних форм та методів формування та розвитку креативного мислення, то результат буде ще більш високим.

Формування особистості і її становлення відбувається у процесі навчання, коли дотримуються певних умов:

- створення позитивного настрою для навчання;
- відчуття рівного серед рівних;
- забезпечення позитивної атмосфери в колективі для досягнення спільних цілей;

- усвідомлення особистістю цінності колективно зроблених умовиводів;
- можливість вільно висловити свою думку і вислухати свого товариша;
- вчитель не є засобом «похвали і покарання», а другом, радником, старшим товаришем.

Усім цим умовам відповідають креативні технології, які відносять до інноваційних. По-перше, креативне навчання – це навчання, занурене у спілкування, діалогове навчання, що належить до педагогічних технологій на основі ефективності управління й організації навчального процесу. По-друге, призначення креативного навчання полягає у тому, щоб передати знання, усвідомити цінність інших людей. Зміст роботи полягає не лише у знаннях, але й у способах мислення. По-третє, креативне навчання – це специфічна форма організації навчальної діяльності, мета якої – забезпечення комфортних умов, за яких кожен учень відчував би свої успіхи, інтелектуальну роботу, продуктивність навчання, недопущення домінування однієї думки над іншою.

Педагог має не лише навчати, а виховувати та розвивати, співпрацювати з учнями, навчаючись і самовдосконалюючись разом з ними. Тільки таким чином можливо досягти мети – розвинути креативне мислення в особистості молодшого школяра, готової до життя у світі, що постійно змінюється, здатної до навчання та самовдосконалення, до прийняття ефективних рішень.

Розвиток креативного мислення – це дуже важливий аспект не лише у навчанні, а і в повсякденному житті. Навчити дітей мислити креативно – означає правильно поставити запитання, направити увагу в правильне русло, вчити робити висновки та знаходити рішення. Для того, щоб кожна дитина могла розвинути креативне мислення, необхідне розумне керівництво з боку вчителя.

3.2. Організація дослідження креативного мислення молодших школярів

Дитяче мислення трактувалось (і трактується досі) як наочно-дійове і наочно-образне, а логічні форми розвиваються у дітей на більш пізніх етапах навчання. Так, у дослідженнях, які були присвячені вивченню психологічного розвитку першокласників, виявлено, що мислення дітей у цьому віці має деякі особливості, а саме: до школи дитина мала б самостійно мислити й висловлювати думки про предмети і явища їй доступні, проте часто лише повторює те, що говорять або роблять інші. Наприклад, складаючи задачі, діти роблять це «за зразком», подібно до тих, які вже розв'язували в класі з учителем. У їхній мислительній діяльності спостерігається тенденція до заміни предмета, але число, як правило, залишається незмінним. Це прив'язаність до конкретного, вже знайомого і зрозумілого – яскраво виражена риса мислення першокласників.

Те ж саме спостерігається й у читанні. Діти можуть вдало відтворити прочитане (наприклад, оповідання «Сам себе покарав»). Проте, коли вчитель намагається провести прочитане через життєвий досвід учнів, це, як правило, не вдається: діти не можуть «прикласти» чужий досвід до свого власного.

Саме від вчителя і залежить якою стане дитина у подальшому житті. Тому саме вчитель має формувати творчу особистість, розвивати креативне (нестандартне) мислення учнів, активізувати навчальну діяльність, розвивати лідерські навички. Зрештою, творчість учнів сприяє й формуванню морально-етичних та вольових якостей. Креативність школярів благотворно впливає на їхній фізичний та естетичний розвиток, оберігає від моральної деградації.

Творчі здібності існують в кожній дитині. Творчість – це природна функція мозку, яка виявляється і реалізується у діяльності при наявності спеціальних здібностей у тій чи іншій конкретній діяльності. Тому задача педагога - побачити індивідуальну креативність учня і прагнути розвивати її. Природа щедро наділила кожну здорову дитину можливостями розвиватися, і потрібно лише знайти, як реалізувати ці можливості, і тоді кожен здоровий малюк зможе піднятися на найбільші висоти творчої діяльності.

Під час підготовки уроків необхідно враховувати такі принципи:

- принцип відкритості завдань, який означає, що деякі справи мають не один, а декілька варіантів розв'язань;
- збагачення пізнавального простору найрізноманітнішими предметами і стимулами;
- надання учням можливості активно задавати запитання, пізнавальної активності в цілому;
- допомога дітям у вираженні їх ідей;
- доброзичливе ставлення до дітей;
- створення позитивної психологічної атмосфери.

Умови для розвитку креативності особистості школяра:

- створення комфортного, пізнавального навчального середовища;
- створення емоційної, доброзичливої атмосфери у процесі виконання учнями будь-яких завдань(ситуація успіху);
- здійснення організації діяльності учнів з розв'язання завдань з опорою на їхні інтереси, потреби, потенційні можливості, здібності (відсутність шаблонності);
- вирішення творчих завдань через пробудження в кожного школяра дослідницької активності, поглиблення інтересу до творчої діяльності, спонукання до успішних дій та досягнення поставленої мети.

Гуманний педагог, прилучаючи дітей до знань, одночасно передає їм свій характер, постає перед ними як зразок людяності. Саме такий учитель покликаний розвивати креативні здібності учнів. Їхнє головне завдання – не «донести», «пояснити» та «показати» учням, а організувати спільний пошук розв'язання завдання, яке виникло перед ними. Учитель виступає як режисер міні-вистави, що народжується безпосередньо у класі. Нові умови навчання потребують від учителя вміння вислухати всіх бажаючих із кожного питання, не відкидаючи жодної відповіді, стати на позицію кожного, хто відповідає, щоби зрозуміти логіку його міркування та знайти вихід із постійно мінливої навчальної ситуації.

Педагоги аналізують відповіді дітей і непомітно ведуть їх до розв'язання проблем. Навчання логіки, дискусії, діалогу, розв'язання проблеми не передбачає швидкого одержання правильної відповіді. Тому можливі ситуації, коли на одному уроці не вдається відкрити істину.

Робота в системі дає змогу, виконуючи цікаві для дітей завдання, підійти до проблеми з різних боків, спонукає учнів мислити, знаходити способи вирішення проблем, демонструє варіативність підходу до їх розв'язку, учить міркувати, доводити, обґрунтовувати свою думку. Школяр із перших кроків у опануванні знань має шукати спосіб дій, учитися користуватись ним, і користується успішно, доки не постане перед ним нова проблема. І знову починається пошук.

Розвиток креативного мислення здійснюють через творчу діяльність учнів.

Для реалізації цієї проблеми необхідно ставити перед собою такі завдання:

- вчити учнів ставити запитання, перемагати сумніви;
- допомагати розвивати позитивне ставлення та сприйняття завдань, які виконуються в класі, відчувати їх цінність та цікавість;
- мати особисту точку зору і вміти її аргументувати;
- застосовувати знання для розв'язання життєвих проблем;
- мати культуру спілкування, тобто працювати в команді;
- розвивати різні види пам'яті;
- розвивати уяву і фантазію;
- розвивати увагу, спостережливість;
- формувати мовленнєві вміння, комунікативно – творчі здібності;
- розвивати творче мислення;
- навчити працювати з навчальною і дитячою книгою;
- виховувати національну самосвідомість, духовність.

Планувати свою діяльність так, щоб найповніше задовольнити проблеми кожного учня, дбаючи про високий рівень знань своїх учнів. Ставити перед собою завдання не стільки накопичення дитиною інформації, скільки розвиток

мислення, вміння адекватно оцінювати результати, самостійно добувати інформацію, перетворюючи знання на інструмент пізнання інших видів діяльності, вміння конструктивно взаємодіяти з іншими.

Пріоритет в організації освітнього процесу надавати особистості учня, його вмінню самостійно здобувати знання. Заохочувати до активної пізнавальної діяльності учня, створювати умови для виявлення зацікавленості, стимулювати до висловлювань без побоювань помилитися, формувати прагнення в учнів знаходити свій спосіб роботи, навчати аналізувати та виявляти учнівську ініціативу, самостійність у самовираженні. Тобто розвивати в учнів креативні якості:

- аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел;
- бачити проблеми, ставити запитання;
- висувати гіпотези та оцінювати альтернативи;
- робити свідомий вибір, приймати рішення та обґрунтовувати його;
- уміння альтернативно мислити, бачити кілька варіантів розв'язання проблеми;
- спроможність нестандартно працювати з матеріалом;
- бажання експериментувати;
- потребу імпровізувати, розкривати зміст твору;
- здатність творчо засвоювати навчальний матеріал;
- прагнення до самозбагачення інтелектуальної, моральної, емоційно-вольової, естетичної сфери.

Важливою умовою педагогічної діяльності є створення зацікавленості і доброзичливої співпраці на уроці, активне залучення до парної і групової, індивідуальної роботи. Таке поєднання дозволяє навчити дитину слухати не тільки вчителя, а і своїх однокласників. Спілкування з однолітками набагато простіше для дитини, ніж спілкування з дорослими. Діти тренуються в мистецтві слухання спочатку у своїй маленькій компанії, а вже потім відважуються постати перед усім класом.

У класах є учні, які ніколи не піднімають руку, мало посміхаються, на виклик до дошки реагують зі страхом. А вчителі їм не запрошують їх до дошки поодиночі. Діти можуть вибрати собі надійного товариша і виходять удвох. Навіть найтривожніша дитина в такій компанії почуватиметься впевнено і через деякий час переконається, що нічого страшного біля дошки з нею не станеться. При відповіді вони можуть перемовлятися один з одним. Але ж у класі на одне й те ж запитання народжуються нові варіанти відповіді, адже діти у грі талановитіші за своїх учителів. Дитячі знахідки обов'язково оголошуються, обговорюються, заохочуються, виділяються найбільш раціональні. Кожний, хто відповідає, звертається до всіх учнів. Кожний, хто слухає, може бути захопленим, згодним (+), незгодним (–), незадоволеним відповіддю.

Мета всього цього - звести до мінімуму пасивне перебування дітей на уроці. Учитель для них - партнер, лише більш досвідчений.

Завдання педагогів - навчити дітей самостійно міркувати, уміти сперечатись, відстоювати свої думки, ставити запитання, бути ініціативним у набутті нових знань. Головне – дати учневі відчуття, що він сам в результаті самостійного пошуку прийшов до потрібного висновку.

Щоб сформувати креативно мислячу креативну особистість, потрібно розвинути структурні компоненти. Компоненти особистості: мотиваційний, інтелектуальний, емоційний та комунікативний. Для їх розвитку необхідно розширювати рольовий простір кожного учня та включати його в різноманітні види діяльності, які забезпечують йому творчу самореалізацію та створюють досвід соціальних відносин. Мотивація поведінки складається в ранньому дитинстві; вона пов'язана з переживанням почуття («Я можу», «У мене не виходить»), з прийманням (не відторгненням) власних недоцільних бажань.

Роль учителя стає роллю одного з партнерів у навчальному процесі, вчитель залучає усіх учнів до активного одержання знань, складання схем, до творчої діяльності. Усі учні стають учителями, а клас – діяльною громадою тих, хто вчиться.

Працюючи над розвитком креативного мислення використовують такий інструмент як таксономію навчальних цілей і результатів Бенджаміна Блума (класифікація від простого до складного): знання, розуміння, використання знань і вмінь, аналіз, синтез і оцінювання.

Використовуючи стратегії креативного мислення забезпечуються позитивні зміни в учнів – це і підвищується інтерес до навчання; зникає боязнь зробити помилку; беруть відповідальність за своє навчання на себе; вміють працювати в парі та в групі і ін.

Методика «Кероване читання з передбаченням». Після ознайомлення з назвою тексту та його автором, перед читанням, вчителька ставить дітям питання, які дозволяють зробити припущення, про що саме буде текст (учні висловлюються, працюючи у парах чи групах). Текст розподіляється на частини, і далі читають його учні частинами (вчитель заздалегідь попереджує учнів, щоб вони не читали весь текст наперед). Зупинки робить на найбільш цікавих місцях, щоб створити інтригуючу ситуацію очікування. Після читання кожної частини учням ставляться запитання. Також пропонується спробувати зробити прогноз стосовно того, що буде далі. А після читання наступної частини це передбачення аналізують.

Методика «Передбачення» (пропонує передбачення): за прислів'ями, за загадками, за твердженням, за ключовими словами, тощо. Наприклад, оповідання А. Григорука «Хто міняє, той нічого не має». Діти роблять припущення за прислів'ям.

Алгоритм «Порушена послідовність». Порушена послідовність, коли учням пропонується кілька речень у порушеній послідовності, кожна група пропонує свій варіант, далі учні читають текст і звіряють свій варіант з оригіналом.

Усім відома методика гронування, стратегія асоціативного куща, при якій обирається центральне слово, а тоді фіксуються думки, які виникають у дітей відносно слова, а потім встановлюються зв'язки між ними.

Метод «Вільне письмо». Методика «Гронування». Методика «Гронування» є методикою навчання, яка спонукає учнів думати вільно та відкрито стосовно певної теми. «Гронування» зазвичай використовують як на етапі актуалізації, так і на стадії усвідомлення.

Кожен із дітей хоче себе спробувати у ролі поета чи письменника і саме із стратегією сенкан є можливість.

Метод «Прес»: учні вчаться дискутувати, аргументувати свої думки. Учням необхідно роздати матеріали, в яких зазначені чотири етапи методу «Прес» (інструкцію): позиція: «Я вважаю, що...»; обґрунтування: «Тому що...»; приклад: «...наприклад...»; висновки: «Отже (тому) я вважаю...». Метод «Прес» можна запропонувати до будь-якої проблеми за умови дотримання чотирьох етапів.

Наступна стратегія, яка дуже подобається дітям – це INSERT (інтерактивна система запису ефективного читання і розмірковування) - читання з позначками. Діти опрацьовуючи інформацію визначають і ставлять відповідні позначки біля окремих слів/фраз: + Я це знав, – Я це не знав/ Я думав інакше, ? Це мене здивувало, ! Я хотів би дізнатися про це детальніше. Далі учні заповнюють таблицю, куди вписують фрази/слова/речення, що їх зачепили, – у відповідну колонку. Система позначок дає можливість учням активізувати розумові операції, співставити своє розуміння прочитаного порівняно з тим, що вже знають. Так виникає зв'язок між відомим та невідомим, створюються умови для формування інформаційних компетентностей учнів.

Досить корисною є стратегія «Дошка запитань» – це місце в класі, де можна вивішувати (записувати) питання, які виникають у ході обговорень під час уроків. Для цього може бути виділена частина класної дошки або ж це може бути великий аркуш паперу, на якому ви просите учнів записувати питання, які їм спадають на думку. На дані питання шукається відповідь і на уроці, і на перерві, а також це може бути взаємодопомога один одному.

«Знаємо - Хочемо дізнатися – Дізналися». Метод зручно вписується у структуру уроку і охоплює всі 3 його частини: перша частина доречна на початку уроку, друга – з переходом від наступної та основної, а остання – на підсумковій частині.

«Кубування» є методом навчання, що полегшує розглядання різних сторін теми. Це навчальна методика, яка пропонує учням відповісти на 6 запитань різних типів, що стосуються теми. Цей підхід передбачає використання кубика із написаними на кожній грані вказівками щодо напрямку мислення або письма. Кубування — це приклад ігрової методики, а також один із методів навчання, що полегшує всебічне розглядання теми. Учні можуть виконувати кубування в парі, потім об'єднатися в групи.

«Вісім квадратів». Ця методика є корисним інструментом для збирання інформації. Аркуш поділено на 8 частин. У кожній частині аркуша зазначено, яку інформацію необхідно отримати. Діти рухаються класом і шукають однокласників, які б могли записати своє ім'я в певному квадраті. Далі учні презентують інформацію в загальному колі.

«Монофон» (моно – один, фон – звук). Невеликі зв'язні тексти, кожне слово яких починається на одну й ту ж літеру. Зразок: приємно пізньою порою пройтися парком. Погодувати принесеним пшоном птахів. Посидіти, погомоніти про природу. Порадіти прекрасним передчуттям. Помріяти про пригоди. Потім повільно прогулятися, помилуватися парком, пронизаним погасаючими променями. Пошепки попрощатися... Повернутися... Піти.

Приєм «Співавтори». Групі учнів пропонується скласти текст певної тематики, але ніхто не бачить попереднього речення, тому що аркуш паперу згортається. Обов'язково ставиться певна умова. Наприклад, тема: «Яким я уявляю ідеального вчителя», використати у тексті однорідні члени речення.

Методика «Джигсоу -1» (мозаїка):

1. Учні класу об'єднуються у постійні групи (кількість учнів в групі залежить від кількості частин у тексті). Кожен учень має певний номер.

2. Текст поділяється на логічно завершені частини.

3.Кожна частина тексту вивчається певною експертною групою, яка формується за однаковими номерами, за кольоровими картинками тощо.

4.Робота експертних груп. Учні вивчають свою частину, готуючись донести її зміст до своїх товаришів у постійній групі. Отже, кожна дитина вивчає свою частину тексту, але за допомогою товаришів (експертів з іншої частини) повинна сприйняти увесь текст в цілому.

5.Повернення експертів до постійної групи і взаємонавчання.

6.Перевіряється засвоєння змісту в цілому всіма учнями (ставиться питання всьому класу).

Навчити учнів аналізувати текст, провести швидкий та точний аналіз певної проблеми, виявити її причини і наслідки, зробити правильні висновки, допомагає стратегія фішбоун, при якій використовують схематичну діаграму у вигляді скелету риби, де голова це тема, проблема, верхні кістки – причини, а нижні – наслідки, факти, хвіст – висновок (відповідь на поставлене питання).

Комунікативна вправа «Добре – погано». Клас ділять на дві команди. Кожна команда на дві підгрупи «Добре» і «Погано».

Метод «Доміно». Дітям кожної групи роздаються комплекти карток зі словами. Останній склад кожного слова є початком слова на наступній картці. Учні мають стати у коло за годинниковою стрілкою так, щоб утворилася вервечка слів. Першим стає учень, у якого перше віконечко вільне, а останнім той, у кого вільне друге віконечко. Виграє група, яка першою правильно виконала завдання.

На етапі рефлексії прийнято застосовувати «Діаграма (кола) Венна». Цю стратегію можна використовувати на етапі перевірки домашнього завдання, усвідомлення змісту та закріплення. Варто пам'ятати, що важливим етапом роботи є синтез: пошук спільної площини для всіх виділених учителем кіл.

Популярним методом на етапі рефлексія є і метод «Рюкзак». Метод етапу рефлексії дає можливість залучати кожного учня до роботи на цьому етапі, зокрема кожен учень стисло записує на папері відповідь на запитання: «Які з тих знань і умінь, що отримано на уроці, він візьме із собою для використання

на інших уроках, для виконання домашнього завдання?». Аркуші із відповідями складають у рюкзак (уявний чи справжній). Вибірково ознайомлюються із ними. Метод дає можливість виділити головне, визначити важливість матеріалу, вносить в урок елемент гри, дає можливість залучити до роботи всіх учнів, надає вчителю інформацію про кожного учня, про методи роботи, що сподобались їм, створює основу для проведення мотивації на наступних уроках.

Скрайбінг (з англійської scribe – робити ескіз, нарис) – це метод розповіді чи пояснення, який супроводжується графічною ілюстрацією головного змісту сказаного. Виходить свого роду ефект паралельного наслідування, тобто ми слухаємо розповідь про щось і одночасно бачимо графічну відповідність почутому.

Варті уваги і технології візуалізації, наприклад, «Хмаринки слів», «Діамант», «Ментальні карти».

Сучасні учні не уявляють життя без смартфона. Адже з його використанням здійснюються більшість повсякденних дій: спілкування у соціальних мережах, переглядання мультфільмів, розваги, пошук потрібної інформації, прослуховування музики тощо. Тому залучення технологій з використанням мобільного телефону на уроках додатково заохотить школярів до вивчення даного предмету. Саме QR-коди можуть бути змістовним доповненням уроків. QR-коди включають три квадрати, що призначені для орієнтації та визначення меж всього закодованого зображення, та окремі пікселі, які розташовані в області між цими квадратами. Пікселі, власне, несуть закодований зміст. Із залученням QR-кодів можна зашифрувати та отримувати швидкий доступ фактично до будь-якої інформації у мережі інтернет: відео на YouTube, певної геолокації на Google картах, e-mail, посилання на сторінку профілю у соціальних мережах, аудіофайл, книгу тощо. Або у такий спосіб може бути закодовано невеличкий текст чи номер телефону, який можна «зчитати» навіть без доступу до мережі інтернет. За допомогою QR-кодів можна урізноманітнити навчальний процес наступним чином: кодувати посилання на домашні завдання;

провести квесту, підказки до кожної схованки якого будуть зашифровані у вигляді відповідного QR-коду; розміщення кодів на підручниках чи книгах у бібліотеці з посиланнями доступу до електронної версії відповідного видання; перегляд відео на YouTube; прослуховування аудіофайлів.

Комунікативна діяльність «Розминка». Саме в шкільні роки учні адаптуються до тих видів і форм діяльності, в яких їм доведеться брати участь у дорослому житті. І цей процес відбувається за умов комунікативно-діяльнісного підходу до навчання. Комунікативні вправи виконують декілька функцій: навчальну – розвиток уміння сприймати інформацію різної модальності; релаксаційну – усунення емоційного напруження, створення сприятливої атмосфери на заняттях; розвивальну – гармонійний розвиток особистісних якостей; виховну – психотренінг і психокорекція в ігрових моделях життєвих ситуацій.

Комунікативна діяльність допомагає зробити клас інтерактивною групою, де учні почуваються впевнено, висловлюючи свої погляди та думки. В результаті створюється стимулююча, творча атмосфера.

«Щоденні 5»: умови для розвитку читацьких умінь та навичок, прищеплення любові до читання, збагачення словникового запасу, для навчання дітей бути самостійними під час читання й письма, щоб мати можливість працювати з учнями індивідуально та в малих групах відповідно до учнівських потреб. Вправи системи є надзвичайно різноманітними, що збільшує мотивацію та інтелектуальну зайнятість учнів. Система розроблена, щоб навчати учнів виробляти витривалість та самостійність у кожному з її компонентів для того, щоб вони могли бути повністю зайнятими змістовним, автентичним читанням та письмом протягом тривалого проміжку часу.

До креативних методів належать також:

- метод вигадкування – спосіб створення невідомого учням раніше продукту за результатами певних розумових дій;
- метод «Якби...» – учням пропонується скласти опис та намалювати малюнок того, що відбудеться, якщо у світі щось зміниться (виконання

подібних завдань не тільки розвине здатність уявляти, а й дозволить краще зрозуміти будову реального світу, взаємозв'язок його складових, фундаментальні основи різних наук);

- образної картини – відтворює такий стан учня, коли сприйняття і розуміння об'єкта, що вивчається, наче зливаються; відбувається його цілісне, нерозчленоване бачення (учень під час такої роботи не тільки думає різними масштабами, співвідносить свої знання з різних галузей знань, а й відчуває значення реальності, що зображена);

- гіперболізації – збільшується чи зменшується об'єкт пізнання, його окремі частини або якості;

- аглюцінації – учням пропонується поєднати непоєднувальні у реальній якості, властивості, частини об'єкта та зобразити, наприклад, гарячий сніг, солодку сіль;

- реконструкції – створення образів уяви, коли за певною частиною, ознакою, властивістю «домислюється» цілісний образ.

Формуючи креативність учнів на практиці необхідно використовувати:

- інноваційні технології (квестові технології, проектні технології, ігрові технології, диференційоване навчання, розвивальне навчання, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – комп'ютер, інтернет, програмне забезпечення, мультимедійні презентації), QR-кодування;

- інтерактивні методи та прийоми: технології кооперативного навчання (робота в парах, ротаційні трійки, два - чотири – всі разом, карусель, робота в малих групах, акваріум); колективно-групової діяльності (обговорення проблеми в загальному колі, мікрофон, незакінчені речення, навчаючи - учись, мозковий штурм, ажурна пилка, вирішення проблем); ситуативного моделювання (імітаційні ігри); опрацювання дискусійних питань (метод «ПРЕС», займи позицію);

- рівневу диференціацію;

- проблемне викладання (створення проблемної ситуації – проблемний діалог – традиційні пояснення замінюють «відкриттям знань»);

- задачі практичного змісту;
- нестандартні уроки (урок-змагання, урок-казка, круглий стіл, інтегровані уроки, урок-подорож, урок-диспут, урок-гра, урок – КВК, урок-кейс, урок

розвитку критичного мислення, квести і т.д.);

- логічні задачі, кросворди, ребуси;
- особистісно орієнтоване навчання (підтримка та розвиток природних якостей учня, його здоров'я, індивідуальних здібностей; допомога у становленні його суб'єктивності, соціальності, творчої самореалізації особистості);

- міжпредметні зв'язки;
- заохочування, створення яскравих наочно-образних уявлень, навчально-пізнавальна гра, створення ситуації успіху, спонукання до пошуку альтернативних рішень, виконання творчих завдань, створення ситуації взаємодопомоги – прийоми психолого-педагогічної підтримки діяльності учнів;

- психологічний супровід – створення емоційного настрою на початку уроку, релаксація, фізкультхвилинка, рефлексія.

Як один з прийомів створення проблемної ситуації широко використовують «хвилинки міркування», що сприяють розвитку креативного мислення. Відкриття, які учні роблять на уроках незначні, але дітям вони дають справжню насолоду. Чим більше створюється для учнів ситуацій утруднення, які вони спроможні подолати, тим інтенсивніше у них розвивається інтерес до знань, науки, навчання. І креативні здібності вихованців зростають.

Дитині має бути зрозумілою мета завдання. І тоді вона зможе із захопленням виконувати дуже багато нецікавої, але потрібної роботи.

Одним зі шляхів розв'язання проблеми підвищення пізнавальної активності та розвитку креативних здібностей є застосування в навчальному процесі творчих ігор і вправ, бо емоційне забарвлення останніх сприяє

глибокому й міцному засвоєнню матеріалу, розвитку особистості кожного школяра. Навіть звичайні буденні справи перетворюю на такі, що спонукають до креативного мислення. В іграх мозок дитини може створювати нові ідеї, конструкції, об'єкти, продукти. Творчі справи передбачають формування вмінь переносити набуті навички у змінні умови.

Учні початкових класів здатні аналізувати і комбінувати. Необхідно рекомендувати їм справи на реконструювання.

Розумовий розвиток дитини залежить від того, наскільки вона бере участь у продуктивних видах діяльності. Кожна продуктивна діяльність передбачає вміння планувати, тобто спершу уявляти образ того, що створюється, а потім утілювати його в практичній діяльності.

Розв'язання проблемного питання «Формування креативного мислення учнів» :

- I етап (1 клас). Визначення початкового рівня креативності дітей за допомогою тестування, спостереження за учнями, робота з батьками, розвиток наочно-дійового мислення учнів. На першому етапі дітям пропонуємо завдання, пов'язані з наочно-дійовим мисленням: визначити зайве слово; назвати відмінності; згрупувати слова; визначити об'єкти за описом можливих дій з ними; розгадати ребус, кросворд; розв'язати анаграми; прочитати деформований текст.
- II етап (2-3 класи). Розвиток креативності на уроках мови, читання, природознавства. Другий етап передбачає розвиток причинного мислення, у цей період у дітей формується вміння передбачати наслідки взаємодій об'єктів і явищ. На заняттях цікавим є таке завдання: назвіть якомога більше подій, що можуть відбутися через названу причину. (Уяви, що ти можеш зменшитися до розмірів мурашки, або уявити себе заввишки 3 м. Вигадай історію про своє дивне перевтілення). Наступним кроком на цьому етапі є навчання дітей встановлювати логіку причинно-наслідкових відносин. (На уроці я досліджую світ пропонується продовжити речення: «У горах не можна галасувати, тому що...», «Птахи полетіли на південь, тому що...», «Птахи почали вити гнізда, тому що ...»). Також використовуються справи на розуміння та застосування образного порівняння . (На

уроках української мови пояснити, що означає: «Хлопчик, неначе тополя», «Вчитель, мов грозова хмара», «Трава, наче килим», «Ноги, наче ватні»). Питання типу: «Чому з темної хмари іде дощ, а з хмаринки - ні?», «Чому масло тане на розжареній сковорідці?», «Чому вода перетворюється на лід?» - допомагають формувати у дітей компетентності.

Щоб розвивати креативне мислення учнів, потрібно учителям також розвиватись і удосконалюватись. Одним з показників професійної компетентності педагога є його здатність до самоосвіти, яке проявляється в незадоволеності, усвідомленні недосконалості цього положення освітнього процесу і прагненні до зростання, самовдосконалення. Кожен сучасний учитель має усвідомити, що самоосвіта – це не лише професійне самовдосконалення, а й усвідомлена потреба, яка захищає його від інтелектуального зубожіння, це усвідомлений процес пізнавальної діяльності, це вдосконалення будь-яких рис людини або її навичок, це постійний пошук, зростання, розвиток.

3.3. Аналіз результатів дослідження.

Як бачимо, проблема розвитку креативного мислення у школярів сьогодення є безперечно актуальною, оскільки високий показник рівня сформованості креативного мислення забезпечує успіх у будь-якій діяльності, серед яких на першому місці – навчальна. Креативний інтелект є міцним підґрунтям для майбутнього зросту особистості у всіх відношеннях. Проте формування креативної особистості перешкоджає існуючий у багатьох школах стандартний, типовий підхід у навчанні, відсутність належних наукових розробок з даної проблеми, наявність різноманітних точок зору щодо розуміння питання розвитку креативного мислення дітей і т.ін.

Творчий розвиток особистості виступає основною передумовою суспільного прогресу. Головне завдання – це бачити в кожній дитині її приховані можливості, і головне, допомогти цим можливостям реалізуватися.

Розвиток креативного мислення і творчих здібностей є провідним принципом, він пронизує і об'єднує всі сторони діяльності учнів.

Величезну роль у формуванні критичного мислення і креативності відіграють умови розвитку молодшого школяра. Сучасні тенденції розвитку початкової ланки освіти передбачають орієнтацію на індивідуальні особливості дитини. В процесі навчання і виховання максимально враховуються інтереси і творчі здібності кожного учня. А сам освітній процес сприяє всебічному розвитку. Для того, щоб якомога ширше розкрити можливості розвитку активізуйте роботу вдалим підбором найефективніших методів і прийомів навчання і виховання: словесні (розповідь, опис, бесіда); наочні(ілюстрація, демонстрація, використання ІКТ); практичні(завдання, вправи для творчого розвитку, припущення, використання цікавинок, організація змагань, КВК, різні ігри, заходи творчого характеру).

Педагогічна цінність досвіду полягає в практичній реалізації ідей розвивального навчання на рівні добре продуманих і систематизованих прийомів роботи, які дозволяють протягом цієї початкової ланки на різному предметному змісті сформувавши в учнів креативне мислення і творчу активність. Лише безпосереднє залучення учнів до освітнього процесу потребує застосування зусиль розуму, волі, почуттів, забезпечує набуття кожним учнем творчої активності. Необхідно залучати кожного учня до творчої діяльності, до пошуку істини, зацікавлювати і спонукати до розвитку своїх інтересів і уподобань, саме творчі інтереси – основні фактори успішного навчання.

Лише вдала інтеграція сучасних педагогічних технологій інтерактивного, особистісно-орієнтованого, проєктного навчання на основі постійного розвитку креативного і критичного мислення учнів дасть змогу розвивати творчі здібності, а значить, і формувати творчу особистість учня.

Вдало проведена робота завжди потребує значних зусиль і плідної співпраці вчителя і учня .

Для вирішення будь-яких завдань слід, насамперед, організувати роботу вчителя в якості фасилітатора освітнього процесу і максимально активізувати

діяльність учнів, формуючи в них потребу, вміння і навички креативного мислення.

Учні мають бути здатними сприймати фактичний матеріал, ретельно і аналізувати його, доповнювати власними дослідженнями, знаходити причинно-наслідкові зв'язки, синтезувати власні твердження.

ВИСНОВКИ

Креативне мислення дитини є сприятливим інтегруючим чинником її соціалізації, оскільки соціальна діяльність дитини, яка є вирішально-визначальною під час її соціального дорослішання, в своїй основі має творчий характер. Під час засвоєння досвіду суспільного життя дитина переживає кожний етап цього процесу як суб'єктивне відкриття та створення власного соціального простору. Креативне мислення як когнітивний аспект творчої діяльності є постійним супутником та передумовою гармонійного розвитку людини впродовж усього її життя, забезпечуючи вміння особистості аналізувати проблеми, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити пропозиції прогнозуючого характеру.

Креативність молодшого школяра – це загальна властивість особистості учня, яка виявляється, передусім, у навчально-пізнавальній діяльності й зумовлює творчу спрямованість дитини, її здатність до самостійного вибору оптимального та оригінального шляху вирішення навчальних завдань, створення нових ідей, новизна яких може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною.

Молодший шкільний вік є сприятливим для творчого розвитку дітей, їхніх творчих здібностей. Саме в цей період активно розвиваються уява, дар фантазувати, творчо мислити, помітно проявляється допитливість, формується вміння спостерігати, порівнювати, критично оцінювати діяльність.

Під час роботи з дітьми важливо розвивати не лише інтелект, але й творчі здібності, і, навпаки, під час розвитку творчих здібностей не слід забувати про інтелект. Адже коли високий інтелект поєднується з високим рівнем креативності, творча людина частіше добре адаптована до середовища, активна тощо.

Креативні здібності можна розвивати на будь-якому уроці, головне, щоб це не було стихійним явищем, а від уроку до уроку набирало своєї складності. Щоб навчитися креативно мислити не існує певних правил та пояснень, але існують умови, які слід створити вчителю для розвитку креативних здібностей учнів. Тому в своїй діяльності вчителю необхідно:

- знайти час на уроці для застосування технологій творчого розвитку особистості;
- надати можливість учням вільно розмірковувати, висловлюючи власну думку;
- приймати без засуджень різноманітні ідеї та думки учнів;
- створити ситуації успіху для кожного учня.

У той же час учні повинні бути активними учасниками навчально-виховного процесу, прислуховуватися до міркувань своїх товаришів, ставитися з повагою до думок інших. Саме це дає можливість дитині вдосконалювати свої здібності, вміти застосовувати їх, викликає бажання до пошуку нового, що є необхідністю для творчої самореалізації особистості.

Щоб сформувати креативну особистість, потрібно розвинути структурні компоненти. Головними компонентами креативної особистості є: мотиваційний, інтелектуальний, емоційний та комунікативний. Для їх розвитку необхідно розширити рольовий простір кожного учня та залучати його в різноманітні види діяльності, які забезпечують йому творчу самореалізацію та

створюють досвід соціальних відносин.

Формуючи креативність потрібно розвивати такі характеристики креативного мислення:

- продуктивність – багатство ідей, асоціацій, варіантів вирішення проблем;
- гнучкість – здатність швидко змінювати способи дій, переходити від одного класу об'єктів до іншого;
- оригінальність – рідкісність, незвичайність, унікальність способу розв'язання певної проблеми.

Розвиток креативності має свої особливості в кожному віковому періоді, причому різні фактори, що впливають на її динаміку, в тому чи іншому періоді можуть набувати першорядного значення. У молодшому шкільному віці визначальними є фактори організації навчально-пізнавальної діяльності, особливості мікросередовища, а саме: характер спілкування вчителя з дітьми, стиль сімейного виховання, статусна структура групи і ряд інших.

Молодший шкільний вік має велике значення для розвитку креативності, адже початок системної навчально-виховної діяльності є оптимальним періодом для цілеспрямованого розвитку креативних особистісних якостей. Оскільки для учнів початкової школи шаблонні, стереотипні форми мислення та дій ще не стали доміантними, стає можливим інтенсивне засвоєння ними креативних способів діяльності, складних операцій мислення і форм поведінки, які вимагають креативної діяльності.

Розвитку креативності особистості у процесі навчання сприяють притаманні молодшим школярам властивості: відкритість до всього нового, допитливість, емоційність, цілісність сприйняття, яскрава уява, образність мислення, активне ставлення до дійсності, що їх оточує.

Отже, креативність є характерною ознакою творчої особистості, спроможної реалізувати свій творчий потенціал за власною ініціативою і вибором відповідних засобів. Її можна розглядати і як передумову для будь-якої творчої діяльності, змотивованої прагненням індивідуума до

самовираження та самоствердження.

Проведений теоретичний аналіз літератури показав, що проблема креативності є однією із суперечливих проблем в психології. Розвиток креативності школярів в умовах учбово-виховного процесу так само є серйозною і актуальною проблемою.

У роботі представлені поняття креативності, її концептуальних підходів, функції; емпірично досліджена креативність.

Для оптимізації педагогічної діяльності учителя, спрямованої на розвиток креативності, необхідно:

- усвідомлення власної відповідальності, пов'язаної з якісним виконанням учбово-виховної діяльності учителя;
- розуміння свого місця і тієї ролі, яку грає учитель в житті учнів;
- забезпечення привабливого творчого характеру змісту навчання в цілому для своїх учнів;
- в міру можливості, залучення учнів до творчого процесу, планування цілей і завдань навчання;
- повага, довіра, відкрите і щире відношення до учнів;
- надання можливості ухвалення самостійних рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабіч Т. Творчість у навчально-виховній діяльності. *Психолог.* 2011. № 3. С. 20-22.
2. Барко В. І., Панок В. Г., Лазаревський С. В. *Креативність та її діагностика Обдарована дитина.* 2001. № 6. С. 22-27.
3. Барко В. І., Тютюнников А. М. Як визначити творчі здібності дитини? – Київ: Видавництво «Україна», 1991. 79 с.
4. Баюк А.Ф. Педагогічний словник Хмельницький : Вид-во Хмельницький центр ДМСУ, 2006. 96 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. Т.В. Бусел. Київ: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
6. Вікова психологія / за ред. Г.С. Костюка. Київ: Рад. шк., 1976. 270 с.
7. Волков І.П. Вчимо творчості. Педагогический поиск / сост. Н. И. Баженова; пер. с рус. Київ: Рад. шк., 1988. 315 с.
8. Воробйова Т.В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язання навчальних завдань: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.09 /Тернопіль, 2014. 19 с.
9. Воронцова Е. Задатки, здібності, обдарованість. *Директор школи.* Київ, 2011. № 15. С. 1.
10. Воронцова Е. Обдарованість: діагностика та система роботи зі здібними дітьми. *Психолог.* Київ, 2006. № 25-28. С. 15.
11. Гетта В. Г. Активізація пізнавальної діяльності студентів при вивченні загально-технічних дисциплін. Чернігів: [б.в.], 1997. 109 с.
12. Гільбух Ю.З. Темперамент і пізнавальні здібності школяра (Діагностика, педагогіка). Київ: Освіта, 1992. 216 с.
13. Гірний О.І., Савчин М.М. Творчість як педагогічна проблема: тренінг творчості. *Шлях освіти.* 2011. № 4. С. 5-10.

14. Головінський І. Педагогічна психологія: навч. посіб. для вищої школи. Київ: Аконіт, 2003. 287 с.
15. Гриненко І. В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед.наук : 13.00.04. Тернопіль, 2008. 192 с.
16. Гушан В. Поняття креативності у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених. *Соціальна і педагогічна підтримка обдарованих дітей в Україні та за кордоном* : зб. наук. статей. Горлівка : вид-во ГДППМ, 2012. С. 37-40.
17. Дмитрієва О. А. Феномен творчості. Актуалізація творчого потенціалу на уроці. *Шкільному психологу*. 2011. № 1. С. 2-9.
18. Душкевич Т.В. Психологія творчості: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів психолого-педагогічних спеціальностей / автор-укладач Т.В. Душкевич. Кам'янець-Подільський: виданець М. І. Мошак (агентство «Медобори»), 2003. 416 с.
19. Каракатсаніс Т.В. Розвиток креативності майбутніх учителів початкових класів у педагогічних коледжах Великої Британії: автореф. кандидата пед. наук: 13.00.04 /. Запоріжжя, 2014. 20 с.
20. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). Київ: Грамота, 2003. 216 с.
21. Ліневич К. Проблема творчості в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених: понятійний аспект. *Рідна школа*. 2008. № 11. С. 19-22.
22. Майтак Т. Вплив сучасної системи освіти на розвиток креативності. *Психолог*. 2012. № 19. С. 34.
23. Науковий часовик Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 16. *Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*: збірник наукових праць / ред. кол. Н.В. Гузій та ін. Вип. 11 (21). Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. 34 с.
24. Наумова Н. деякі аспекти проблеми становлення і розвитку творчої особистості *Рідна школа*. 1998. № 3. С. 29-51.

25. Новгородська Ю. Розвиток «педагогіки творчості» *Рідна школа*. 2000. № 3. С. 72-74.
26. Овчаров С. М. Тренінг креативності учнів на уроках інформатики Наукове видання. *Креативна педагогіка*. Вінниця, 2011. № 4. С. 92-98.
27. Особов І. П. Деякі аспекти вивчення креативності. Зарубіжний досвід ХХ століття в оцінці сучасних дослідників. URL <http://human.snauka.ru>
28. Павлюк Р.О. Креативність як складова частина професійної підготовки майбутніх вчителів URL: http://www.rusnauka.com/16_NPM_2007/Pedagogica/22154.doc.htm.
29. Понасенкова С.В. Обдаровані діти: формування та розвиток здібностей (психологічний аспект). *Проблеми виховання*. 2003. № 2. С.21–35.
30. Роджерс К. Творчість як поилення себе. *Питання психології*. 1990. № 1. С. 164–167.
31. Середа І.О. Розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Тернопіль, 2011. 18 с.
32. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
33. Словник Консультація психолога. URL : <http://psihotesti.ru/gloss/tag/kreativnost/>
34. Сологуб А.І. Дидактика профільної креативної освіти. Кривий Ріг: Іріда, 2004. 65 с.
35. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: У 5 т. Київ: Радянська школа, 1977. Т.3. 650 с.
36. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5 т. Київ: Радянська школа, 1976. Т.1. 654 с.; Т.2. 670 с.; Т.3. 670 с.; Т.4. 638 с.
37. Терещук А. Креативність як невід'ємний компонент інтелектуального розвитку особистості. URL: <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference/?thesis=4254>.
38. Філософія та історія креативної освіти. URL:

http://yrok.at.ua/publ/filosofija_ta_istorija_kreativnoji_osviti/8-1-0-388.

39. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
40. Barron F. Creative person and creative process. *Ibid.* 1976. Vol.10. № 3 P. 165-169.
41. Davis C.A. Portrait of the Creative Person. *The Education Forum Volume.* 1995.Vol. 59. P. 4.
42. Guilford J.P. Creativity: Dispositions and Processes. Creativity Research. International Perspective. New-Delhi, 1980. 227 p.
43. Guilford J.P. New frontiers of testing in the discovery and development of human talent. Seventh Annual Western Regional Conference on Testing Problems. Los Angeles, 1958. 219 p.
44. Individual qualities of creative persons. URL : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/142249/creativity>
45. Mednick S. A. The associative basis of the creative process *PsihoLRev.* N.Y.,1962. Vol. 6. P. 13-17.
46. Stain B.S. Memory and Creativity. Handbook of Creativity. Ed. of J.A. Glover and other. Plenum Press, N.Y. and London. 1988. 113 p.
47. Taylor C. W. Various Approaches to and Definitions of Creativity. The Nature of Creativity/ Sternberg R.J. (Ed.). Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1988. 238 p.
48. Torrance E. P. The Search for Satori and Creativity. Buffalo N.Y. : Creative Education Foundation, 1979. 787 p.
49. Torrance E.P. Teaching Creative and Gifted Learners. In: M.C. Wittrock (Ed.). Handbook of Research on Teaching, (3rd ed.). N.-Y.: Macmillan Press, 1986. 315 p.
50. Wollach M. A. A new look at the creativity – intelligence distinction. *Journal of Personality.* 1965. № 33. P.348-369.

